

גליון

יסודי התורה

הערות והארות בשיעור השבוע

שיעור השבוע

לפרשת צו

דף נ"ז: - נ"ט:

פרשת שמני

דף כ. - כ"ב.

פרשת

צו (פורים)

שמיני (פרה)

שנת תשס"ח לפ"ק

גליון כ"ה שנה ג'

מסכת גיטין נ"ז. - ס:

כפר

אלו הן כפר ביש וכו'. עיין שו"ת בנין של שמחה (אבה"ע סוף סימן ז אות ה) שתמה אמאי קרי ליה כפר, כיון דהיו בו כפליים כיוצא מצרים. ואולי משום דלא היה שם עשרה בטלגין קרי כפר, עיי"ש.

*

לא כתב לה כתובה אי הוי חופה מעליא

מעשה בארוס וארוסתו שנשבו וכו'. דעת הרמב"ם, שאף שלא כתב לה כתובה ג"כ הוי חופה מעליא, ויש להביא ראיה לדבריו ממ"ש כאן, ואילו יוסף לאו אשתו והכא אשתו וכו'. הרי משמע מזה דהנשואין שלהם הוי נשואין, אף שלא ה' לה כתובה, דאם לא חלו הנשואין כלל הול"ל אלו יוסף לאו ארוסתו והכא ארוסתו, ומדקאמר לשון "אשתו", משמע דהיתה נחשבת אשתו ממש ע"י הנשואין שלהם, אף שלא ה' לה כתובה, וה' אסור לבא עליה, מ"מ מהני הנשואין בזה. (האלף לך שלמה, אבה"ע קלט).

*

שאין לי כתובה ממך.
הקשה מהרש"א, הא אפילו היה לה כתובה, הא אמרו חז"ל כלה בלא ברכה

אסורה לבעלה. ותירץ מהר"ם שיף, די"ל דהיה יכול לברך בעצמו.

ויש מביאין ראיה מכאן דהחתן בעצמו יכול לברך ברכת נשואין. אבל בפוסקים מבואר שלא יאמר החתן בעצמו, ובמעשה רוקח מביא בשם רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם אביו הרמב"ם, שלא הניח לחתן להגיד בעצמו. וכ"כ החיד"א בשו"ת ברכה (סי' ס"ב) כמובא בשדי חמד (מער' חתן וכלה סי' י"ח). ועיין בשו"ת שבה"ל (ח"ח סי' רע"ג).

מפתח

מדור כור המבחן - שאלות דף י"ד
מדור אגדה דף ט"ו
מדור לומד וחוזר דף י"ט
מדור כור המבחן - תשובות דף כ'

דקו"א

כל המלעיג על דברי חכמים וכו'. חז"ל אמרו (שמ"ר ז, ד) כשם שקילוסו עולה מן הצדיקים כך קילוסו עולה מן הרשעים, וכשם שקילוסו עולה מן קילוסו עולה מגהינם. וזהו התיקון לאותם שנדונים בגיהנם, שעל ידו יזכו לעלות לעתיד לבא.

אמנם כל זה הוא מהנכשלים בחטאים על ידי תאוה או חמדא וכדומה, דנדונים בגיהנם כפי חטאם, ומעונשם עולה קילוס לו יתברך, וזהו גופה תיקונם. אבל האפיקורסים אין להם תיקון לעולם, כדאמרינן בגמרא דראש השנה (יז ע"א) דגיהנם כלה והם אינם כלים.

וזהו כוונת הגמרא, כל המלגלג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת, כוונתם דמעונש של המלגלג אינו מקבל קילוס, ועל כן נידון לעולם, אבל על שארי החוטאים אמר הכתוב (ישעיה כו ב) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, דגם הם מזדככים שם בגיהנם ועולים על ידי זכות זה. (שו"ת בית הלוי ח"ג, דרוש יג).

*

יש נוהגים להביא עם הכלה תרנגול ותרנגולת מבושלים

אתרנגולא ואתרנגולתא חריב טור מלכא. פה עירנו בגדאד יש להם מנהג קדמון, שמביאים עם הכלה כשתלך מבית אביה לבית בעלה בליל הראשונה של החופה, תרנגול ותרנגולת שחוטין ומבושלים, ומקפידים לבשלם עם הראש שלהם, כי עיקר הסימן טוב שלהם הוא בזה.

ואני אמרתי שזה המנהג נתקן מזמן קדמון, שהיה מנהגם להוליך עם החתן וכלה תרנגול ותרנגולת חיים, סימן לפריה ורביה, ויצא מזה תקלה שנחרב טור מלכא ונהרגו כמה נפשות. ויתכן אחר מאורע ההוא בטלו המנהג להוליך חיים, והיו מוליכין שחוטין ומבושלים. (בן איש חי, אחרי, וכ"כ בספרו בן יהוידע כאן).

*

בר דרומא. הוא בן כוזיבא שהיה בימי ר"ע, ונקרא בר דרומא, לפי שהיה מעיר כוזיב שהיא בדרומה של א"י. (תורת במדבר כד, כד).

*

*

ברכת הטוב והמטיב על שינוי יין

שבע שנים בצרו עובדי כוכבים את כרמיהן וכו'. עיין בשו"ע (א"ח סי' קע"ה) דבשינוי יין צריך לברך הטוב והמטיב. והיינו ששתה יין בסעודה והביאו לו יין אחר, אף על פי שאין צריך לברך מחדש בורא פרי הגפן, מברך עליו ברכת הטוב והמטיב.

ואחד מן הטעמים הוא, לפי שביבנה תיקנו לומר ברכת הטוב והמטיב בברכת המזון על הרוגי ביתר, שבצרו הגוים כרמיהם שבע שנים מדם הרוגי ישראל והקיפו כרמיהם מהרוגיהם, ולפיכך תיקנו לומר ברכה זו על היין, שהוא כמו הדם, שסתם יין אדום הוא, ולא חלקו בדבר ותיקנו על כל יין. (ראה רא"ש ברכות פ"ט; ב"י סי' קע"ה).

דקנו ע"ב

אייתי דמי ולא אידמו. מכאן הקשה החזקוני (פ' וישב) על הא ששחטו השבטים שעיר עזים, ויטבלו את כתונת יוסף בדמו, כדי שידמה יעקב שהוא דמו של יוסף, דהא מבואר כאן דלא אידמו.

ותירץ מהר"ם שיף, דכששניהם יחד זה לעומת זה, אז ניכר ההבדל, כמו כאן, אבל אצל השבטים ל"ה רק דם עזים, ואז במראה שוין הן. וכן תירץ בפענח רזא (פ' וישב).

ויש מתרצים, עפ"י הגמ' יומא (נו ע"ב) דמשוםחולשא דכה"ג לאו דאדעתיה למינכר בין דם הפר לדם השעיר, א"כ ה"נ אצל יעקב שהיה טרוד במחשבתו על יוסף, ל"ה מכיר ההבדל שבין דם שעיר לדם אדם,

אבל נבזראדן שדעתו היה להשוות הדמים אם מראהן שוין, הכיר תיכף ההבדל ביניהם. (עיין חוות יאיר סי' ל').

ובספר דבר תורה (פ' וישב) מתרץ, דכשהוא בעין שפיר ניכר ההבדל שבין דם עזים לדם אדם, משא"כ כשהדם נבלע בבגד. עוד כתב לתרץ, עפ"י הגמ' (נדה יט ע"ב) שאינו דומה מראה הדם של בחור ולא נשא אשה עד בן עשרים, למי שנשא אשה והוא אחר עשרים.

*

תפילה על גוי חולה שיתרפא

נעמן גר תושב היה. בספר רוב דגן (בקונטרס אות לטובה סימן מה), נשאל אם מותר ללחוש ולהתפלל על גוי חולה שיתרפא.

והשיב, שאם הוא בידעו ומכירו שהוא מחסידי אומות העולם ושומר שבע מצוות של בני נח, פשוט מאד שמותר לברכו ולהתפלל עליו שיתרפא, אבל אם הוא מסופק בו, ואינו מכיר במעשיו, יתפלל עליו שיחזור למוטב ויתרפא, וכמו שאמרו בברכות (י) במעשה של ברוריא, יתמו חטאים ולא חוטאים, וכשם שמפרנסים עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום (לקמן נט ע"ב), כן יש להתיר להתפלל על גוים חולים שיתרפאו. ואפשר דחיובא נמי איכא להתפלל עליהם מפני דרכי שלום. ומה גם אם תהיה שעת רצון שיתרפא, יהיה קידוש ה' בדבר.

וגם אפשר שעל ידי כך יתגיייר ויהיה גר צדק. ורב אחאי הרב הגדול כמהר"ר אליהו קצין הביא לנו ראייה ממעשה רב שאלישע הנביא ריפא את נעמן מצרעתו, ועל ידי כך נעשה גר תושב, וכל שכן בזמן הזה שאנו בגלות, וצריכים אנו להם.

והוסיף, שבא מעשה לידי אביו הגאון הצדיק רבי יהודה קצין, שבא אליו גוי אחד ותינוק מוטל בידו כמו פגר מת, ואחר שלחש עליו ובירכו,

בית המקדש לא נשרף ולא נחרב

איתא בספר עשרה מאמרות, דבית המקדש לא נשרף ולא נחרב ולא שלטו בו אויבים, אלא נגזז ונשקע במקומו, ועדיין הבית המקדש קיים, ואליהו מקריב עליו בכל יום תמידין, רק שנתעלם מן העין.

ובייטב לב (פ' אמור) כתב בזה"ל: "ומקובלני ממוזלה"ה בעמח"ס ישמח משה ושו"ת השיב משה, כי פעם אחת אחר שסיים תפילת י"ח עלה בלבו להתפלל לראות את האמור בספר עשרה מאמרות, שבית המקדש שלמעלה לא נחרב, ומקריבין קרבנות גם בזה"ז, ותיכף התפלל ע"ז, ומילא ה' שאלתו, וראה עין בעין את אליהו מלוכש בבגדי כהן גדול, עומד ומקריב התמיד כסדרן".

ונודע שפע"א קודם אכילת האפיקומן, פתח הדברי חיים ואמר: איתא בספר עשרה מאמרות, דאין פוחתין מששה טלאים אלו, אלא לקחו אותם אל המדבר, ואליהו הנביא זכור לטוב קונה נקיבות ביומא דשוקא והם פרים ורבים, ומהם מקריב אליהו שני תמידין בכל יום, אחד שחרית ואחד ערבית.

הרב מאוהל ז"ל [הישמח משה] התפלל שיזכה לראות המחזה בעיני בשר, והראהו הקב"ה איך אליהו עומד ומקריבין, כי אליהו כהן הדיוט ומיכאל המלאך כהן גדול.

כיוצא בזה בכל ערב פסח מקריב אליהו קרבן פסח, וצדיקי הדור המה המנוין עליו, ומביא נתחים מן הקרבן לצדיקי הדור, ואף שאנחנו לא נמצאים בארץ ישראל ובירושלים, אליהו ז"ל מביא עמו אוירא דארץ ישראל ואוירא דירושלים ואנו יושבים בארץ ישראל, ואוכלים מקרבן הפסח.

גם כל מי שאינו בדרגא זו שאליהו ז"ל יביא עבורם מן הקרבן, אך הוא מתדבק בצדיקי הדור ומאמין שהצדיקים אוכלים, הרי זה כאילו הם עצמם אוכלים. סבורים אתם כי הכוונה ברוחניות, לא, כי בגשמיות ממש נתח מקרבן פסח. ומי שמאמין בזה נחשב לו ג"כ כאילו היה אוכל מקרבן פסח, עכלה"ק.

וסיפר הגה"צ ר' ישכר בעריש היילפרין אב"ד בייטש זצ"ל, ששמע מפי גיסו הגה"ק ר' אלעזר מריישא זי"ע, שאחר שאמר הדברי חיים את הדברים האלה ואכל אח"כ את האפיקומן, הבחין ששפתותיו של הד"ת נוטפות שומן כאילו אוכל עכשיו בשר שמן בפועל. (ראה תולדות משנה למלך).

המספר העצום של אוכלוסיה ישראל

ששים ריבוא עירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ משלוש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים. הנה החשבון זה עולה לשלוש מאות וששים ביליאן 360.000.000.000 ועוד מיליאן ושמונה מאות אלף, העודף על שלושה העיירות שיש בהם כפלים כיוצאי מצרים. וזה מספר עצום של אוכלוסיה ישראל בהר המלך לבד.

גם במדרש רבה (איכה א', ב'), מצינו מספר עצום לאוכלוסיה ירושלים בזמן הבית, דאיתא התם, תני רבי שמואל, בירושלים היו כ"ד פלטיות, ובכל פלטיה כ"ד מבואות, (דהיינו 576 מבואות), ובכל מבוי מהם כ"ד שווקים (13.824 שווקים), ובכל שוק כ"ד שקקים (331.776 שקקים), ובכל שקק כ"ד חצרות (7.962.624 חצרות), ובכל חצר כ"ד בתים (191.102.976 בתים) - שהם יותר ממאה תשעים ואחת מיליאן, וכל חצר היתה מוציאה כפלים כיוצאי מצרים. עולה סיוכום החשבון, $955.574.880.000 = 1.200.000 \times 7.962.624$, דהיינו יותר מתשע מאות וחמשים ביליאן, ומנין זה לאנשי ירושלים לבד. וכבר עמד המהר"ל בנצח ישראל (פ"ו) על זה, וכותב: "ודבר זה קשה לצייר שהיה בטור מלכא שהוא חלק הארץ, כל כך עיירות, ובכל עיר ועיר כך וכך, שיהיו ישראל כל כך הרבה".

ומבאר המהר"ל, שחז"ל דיברו מצד המהות הרוחנית, ולא מצד המציאות הגשמית. וכותב בזה"ל: דע כי גם זה דבר מופלא וחכמה עמוקה מאוד. כי ראוי שיהיה בטור מלכא כך וכך מקומות לפי הברכה העליונה. לכך אמרו שהיה בטור מלכא מספר זה, והיינו שראוי מצד עצמה וענינה המיוחד לה, אשר כבר אמרנו לך למעלה שראוי לה הברכה, ובארנו אמינות טור המלכה הראויה לרבו מצד עצמה. ולא השגחנו חכמים אם יבוא מניעה מצד אחר. כי לפעמים חטא ישראל - או מה שהוא - הגורם שלא היה נמצא הרבוי כל כך כמו שראוי. מכל מקום חכמים אמרו מה שראוי מצד ענין המיוחד לטור המלכה. ודבר זה כלל גדול בדברי חכמים, שהם הלכו אחר המהות המיוחדת.

הרי דעתו בזה, כי מה שמצינו שחז"ל מתארים כמות של דבר בריבוי מופלג מאד שלא יתכן במציאות הגשמית, כוונתם היא שמצד התוכן הרוחני היה ראוי הריבוי הזה, אלא שמצד הגשמיות יש מגבלות מסיבות שונות שלא יכול לצאת לפועל כמות כל כך גדולה. וזהו מה שאמרו על טור מלכא שהיו בה המוני תושבים, אע"פ שלא היו בה בפועל כל כך הרבה ביליאנים, כמו שיוצא לפי החשבון הפשוט.

על פי הכלל הזה מבאר המהר"ל (גבורות ה', פ"ב) את מאמר חז"ל (שמי"ד א', ז), 'ויעצמו' י"א ששים בכרס אחד. וכך כתב: ואולי יקשה לך, איך היה דבר זה שיהיה אשה אחת מולידה ששים, והרי הולד יוצא מצורת אדם, ושיעור אדם שיהיה עד כאצבע או פחות או יותר, ואין זה תואר וצורת אדם. דע הפירוש כך, שלא היה להם מניעה מצד כח ההולדה, רק כח התולדה היה גדול מאוד, שמצד כח התולדה היה ראוי להיותם ששים אם היה אפשר להיותם מצד השיעור שלהם היו עד ששים, שאף אם היה מונע מצד אחר כי אי אפשר להיות שיעור גדלם כך, מכל מקום כח התולדה היה עד ששים.

*

והמלבי"ם כתב לבאר הפליאה העצומה, דהגמרא חושב המספר הזה, אם לא נחרב ארץ ישראל אז על ידי העכו"ם, היה מגיע לעת הגאולה הכללית מספר בני ישראל אל הסכום הזה, דשם "ינאי המלך" היא מליצה על מלכות ישראל, דשם ינאי ניקח משם יונה שנמשל ישראל ליונה, ו"הר המלך" היא מליצה על ארץ ישראל, ומספר פה, דמזה החורבן נתהוו דכמה בטיל על ידי הרשעים בכל הדורות מאז עד הגאולה הכללית על ידי משיח צדקינו.

ואל תתמה, כי בימים ההם נשא כל אחד יותר מאשה אחת, והעשרים עוד יותר, והיתה הברכה של משה רבינו של יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים מתקיימת בכל דור ודור, וכל זה בטל בקרב הדורות, כי אם לא נחרב הבית היו מתרחבים גם בדרך הטבע בארצות המזרח על ידי כיבושים, כי כן נאמר בנביאות יחזקאל, שירושלים לבד יגיע עד דמשק, מזה תוכל לשער אל כל גבולי ארץ ישראל.

ולחצילו ממיתה, ונכרים בזמן הזה לאו עובדי עבודה זרה הם. עיי"ש. וראה עוד להגאון בעל כנסת הגדולה בספרו דינא דחיי (לאוין מה, דף נא), שנראה לו שהרמב"ם שהיה רופא לישמעאלים בארץ מצרים, מפני שאין הישמעאלים עובדי עבודה זרה, וכל שאינו עובד עבודה זרה מותר לרפאותו אפילו בחנם, אף על פי שאין לחוש לו משום איבה, עיי"ש.

*

הא אין מקבלין גרים מעמלק

מבני בניו של המן למדו תורה וכו'. הגאון בעל צפנת פענח בקונטרס השלמה (דף ו' ע"ב) עמד בענין הסתירה שבין דברי המכילתא שאין מקבלין גרים מעמלק, ובין מאמר הגמרא כאן מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, עיי"ש.

והנה באמת שאילת הראשונים היא, שכבר ישבו על מדוכה זו הגה"ק מהר"ש אלקבץ בספר מנות הלוי על מגלת אסתר, והגאון בעל שו"ת

נטרפא מיד, ויצא ממות לחיים, ונעשה קידוש ה'. ומה שכתוב בשלחן ערוך (סימן קנח) שאין לרפאותם אפילו בשכר אם לא במקום איבה, זהו לעובדי עבודה זרה ממש, אבל בזמן הזה שאינם עובדי עבודה זרה שפיר דמי, ובפרט היכא דאיכא איבה, שצריך להתפלל ולברך. עכת"ד. ועל פי זה פסק הגאון רבי חיים פלאגי בשו"ת חיים ביד (סימן לג), ביהודי שיש לו שותף גוי, ועושה לו טובות, וחלה הגוי, שמותר להתפלל עליו שיתרפא, והביא ראיה מדברי הרוב דגן הג"ל, וכתב, שמכל שכן בנידון דידן שעשה לו טובות, שלא להיות כפי טובה, שבודאי שמותר לו להתפלל עליו. וכן עשה מעשה בגוי אחד שחלה ונטה למות, ושלח הגוי לבקש מהרב שיתפלל עליו, וכן עשה, וחלם הגוי שתפלת הרב עשתה פירות, והיה קידוש ה' גדול על ידי כך. עיי"ש.

וע"ע בשו"ת בית שער (חלק יורה דעה סימן רכט) שהאר"ק בזה, והעלה שמותר להתפלל על חולים גוים שיחיו, על פי דברי הכסף משנה (רי"ש פרק י' מהלכות עבודה זרה), שכל שאינו עובד עבודה זרה מותר לרפאותו

קטנים. שכן אמרו לעיל (ז' ע"א) רבן גמליאל ובית דין, אביהם של יתומים הוא.

וכן אפטרופוס, בלשון רומי, הוא אבי קטנים, פוס בלשונם, הוא קטנים, "פאטיר", הוא אב. אם כן אפטרופוס, ר"ל, אבי קטנים. וכן הוא פירוש אבטליון, אבי קטנים לפי שהיה אב"ד. (מגן אבות להתשב"ץ פ"א מ"א).

*

המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב

אם אנו מוכעין בים אנו באין לחיי העולם הבא וכו'. ידוע המאמר השגור בפי העולם, שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, [הוא במדרש תלפיות (ערך חלק לעוה"ב), בשם חז"ל, וכן בפני יהושע בחי"ל ב"מ (נט) ע"ש] אמנם לא נמצא להדיא בגמרא, ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג דף ע"ב), מביא ראיה לזה מוש"ס כאן, ששאלו אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העוה"ב, וע"כ שהיה ידוע להם שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, לפיכך שאלו שמא במקרה כזה להנצל מעבירה באים הם לחיי עוה"ב.

עוד כתב דאפי' לא נאמר מאמר זה ראוי הוא ליאמר, שעל כל העבירות יכול אדם להתודות ולבוא לחיי עוה"ב וכמ"ש (בסנהדרין מג ע"ב) שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב, משא"כ במאבד עצמו לדעת שאינו יכול לשוב ולהתודות, שאחר שעשה המעשה הרע אף שעודנו מפרפר ומפרכס ה"ז כתשובה לאחר מותו, וכתב היום לעשותם ולא למחר. עכת"ד.

והגאון ר' שלמה קלוגער בס' עבודת עבודה לע"ז (דף ל"ח ע"א מדפ"ס), במעשה של ר"ח בן תרדיון שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, והוכיחו ר' יוסי בן קסמא על שמסכן עצמו ועושה נגד גזרת המלכות, א"ל ר"ח מן השמים ירחמו, א"ל ר' יוסי אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו, תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת הס"ת באש. א"ל ר"ח, רבי מה אני לחיי עוה"ב, א"ל כלום מעשה בא לידך וכו'. וכ' הגרש"ק, לכא' איזו שייכות יש לשאלה זו עתה, ועוד מה זו שאלה, והלא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, והאם שכר עוה"ב בידו של ר' יוסי הלא הכל מסור ביד ה' וכו'. ולכן נ"ל ליישב על נכון בעוה"י ע"פ מה דמרגלא בפומא דאנשי שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, ולא נודע מקור מאמר זה איהו, ונראה שמכאן מקור הדבר, כי הפוסקים נחלקו במצות דק"ל יעבור ואל יהרג אם רשאי להחמיר על עצמו להמסר להריגה וכו', והנה גזרת המלכות היתה שהעוסק בתורה יהרג, ור"ח מסר נפשו על ד"ת, וכשכעס עליו ר' יוסי שאין לו לסכן נפשו על כך, לכן שאל אותו ר"ח מה אני לעוה"ב שאולי דינו כמאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעוה"ב, או מכיון שמכין לש"ש אין דינו כמאבד את עצמו לדעת וכו'. עכת"ד. וכ"כ עוד בספרו שו"ת האלף לך שלמה (חיד"ס סי' שכ"א), שהמקור למה שהעולם אומרים שמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, הוא מהגמ' ע"ז (יח) הנ"ל.

ובשו"ת מהר"א אסאד (חיד"ס סי' שנה) כתב, שהמאבד עצמו לדעת לא מצינו בשום מקום בדברי חז"ל שאין לו חלק לעוה"ב. וכמ"ש בתשובה מאהבה. והעיר ע"ז הרב בן המחבר בהג"ה, זכורני שפעם עליתי לבקר את אבי הגאון ז"ל ושאלתי ממנו מקור מאמר זה המורגל בפי כל שהמאבד אין לו חלק לעוה"ב, והרבה טרח ויגע ולא מצא מאמר זה בשום מקום,

שבות יעקב בספרו עיון יעקב בסנהדרין (דף צ"ו), והגאון החיד"א בס' עין זוכר.

והגאון ר' יוסף ענגיל בגליוני הש"ס, כותב ליישב, דמשכחת באשה מזרע עמלק שנישאת לעכו"ם שאינו מזרע עמלק וילדה לו בן, דהבן ההוא איננו מתייחס לזרע עמלק דבעכו"ם הלך אחר הזכר כמבואר ביבמות מ"ח ב' וא"כ הבן ההוא וכל יוצאי חלציו שפיר מקבלין אותו, והא דאמר מבני בניו לאו דוקא רק הכוונה יוצאי חלציו, עיי"ש.

וכע"ז כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן רעב) וז"ל: ומה שהקשה רומ"ב בהא דמבני בניו של המן למדו תורה מהמכלתא סו"פ בשלח דאין מקבלין גרים מעמלק. כבר קדמו בס' עיון יעקב לסנהדרין צ"ו. ואולי י"ל דהא באומות הלך אחר הזכר והם ה' גרים מבניו של המן והזכר ה' מאומה אחרת. ע"כ.

והחזון איש על הרמב"ם (בה' מלכים), כתב, דכוונת המכילתא דלאחר שנכנסו למלחמה אין מקבלין אותן, דבשאר אומות מקבלין אף אח"כ, ולא יניח ד' נין ונכד לעמלק היינו בעושה מעשה עמלק, וגר העמלקי דדוד, זה היה במלחמה והלך ונתגייר וקבלוהו, ודוד אמר שקיבלוהו שלא כדין כיון שהיה במלחמה, עיי"ש.

וע"ע בספר עיני כל חי להגר"ח פלאגי ז"ל על אגדות חז"ל, שכותב לתרץ דאין סתירה מוש"ס דילן להמכילתא, כי יתכן לומר דההיתר שקיבלו לגייר מבני בניו של המן היינו מפני שבא סנחריב ובלבלן וכל דפריש מרובא פריש, ושוב הופיע רוח"ק באנשי כנה"ג ונתגלה להם בנבואה דבאו מבני בניו של המן, עיי"ש.

אמנם יש לציין לדברי הבעל הטורים (בפ' תצוה כ"ח, ז') דמוכח משם שהיתה לו הגירסא בגמ' מבני בניו של נעמן.

ועיין עוד במדור האגדה.

*

איך נתמנו להיות נשיא ואב בית דין

מאן אינון שמעיה ואבטליון וכו'. התשב"ץ במגן אבות (פ"א מ"י) תמה, א"כ שהיו גירי צדק, איך נתמנו להיות נשיא ואב בית דין, הא אמרו בגמרא (קדושין ע"ב) כל משימות שאתה משים לא יהיו אלא מקרב אחיך.

ותירץ דכיון שלא היה בישראל כמוהם, היו ראויים יותר מכולן. כי לא פסלה תורה גרים אלא בשיש כיוצא בהם בישראל, אבל אם אין כיוצא בהן בישראל, הם קודמין.

אמנם התוס' יו"ט (אבות שם) מביא ממהר"ל בספר דרך חיים, כי שמעיה ואבטליון היו מקהל גרים. ואין הפירוש שהם עצמם היו גרים, שא"כ איך אפשר למנותן נשיא ואב בית דין. אלא שבאו מן גרים, ובודאי אמן מישראל היו, ולכן היו מותרים למנותן נשיא ואב בית דין. וכותב שם: "אבל יש שפירשו כי הם עצמם גרים היו בודאי זה טעות גמור".

*

ביאור שם "אבטליון"

אבטליון. צ"ב למה קראוהו "אבטליון" לשון ביטול, ואעפ"י שיש שמות שאין אנחנו מבינים מאי זה מוצא הם כגון, אנטיגנוס ונתאי וכיוצא בהם, אפשר שהיו מלשון יון, אבל אבטליון הוא לשון ביטול, והוא גנאי לכנות כן גר צדק שהיה אב בית דין של ישראל.

ונראה שפירוש זה השם הוא, אב קטנים, כי הקטנים נקראים טליא בלשון תלמוד, ולפי שהוא אב בית דין קראוהו אבטליון, כלומר אבי

ואל יעבור, דהאיכא תרתי קרקע עולם והנאת עצמן, היכא דאיכא למיחש להעברה על דת לגמרי, ולנגידא דקשי ממותא, צריכה למימר דשרי, ומצוה היא בודאי. אבל לשחוט לזולתו צ"ע אם מותר מיראת העברה על דת.

*

אם תחייית המתים הוא מעשה נסים, או טבע מתחילת הבריאה

אמר ה' מבשן איש וכו'. בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן קלח) דן, אם תחייית המתים הוא מעשה נסים, או ממדה ששם הבורא ית' מתחילת הבריאה בטבע.

וכתב, שיש תחיה טבעית ונסית, האיש אשר ימות בעתו בתשובה ויקבר, כמו שיצירתו טבעית (במדת הבורא) גם תחייתו טבעית (במדת הבורא), כי כשם שהיה מן העפר כך יציץ מריח מים, וכאחז"ל (סנהדרין צ"א) מאי דלא הוה הוה, מאי דהוה לא כל שכן.

והתחיה השנית היא לאותם אשר לא נתנו לקבורה שצריך לעשות עמהם נס להחיותם, (כדכתיב אמר ה' מבשן איש וכו', שדרשוהו רז"ל על הנטבעים בים ושאוכלים אותם חיות השדה), אותם ודאי צריכין הם לנס יותר גדול.

*

אמר להו כתוב בתורה לא יהיה לך אלהים אחרים. הא דכל אחד מהם הביא פסוק בפני עצמו, נראה שזה היה לו שבעה מיני עבודה זרה, ולכל אחד הוציא לו עבודה זרה בפני עצמה, ולכן גם הם כל אחד הביא לו הוכחה חדשה מפסוק אחר. (בן יהוידע).

*

זו מילה שניתנה בשמיני. כתב בשו"ת חתם סופר (י"ד סימן רמה), הנה מ"ש דבסתם איכא מיעוט המתים מחמתה, איברא כן משמע בש"ס גיטין נ"ז ע"ב וברש"י שם ד"ה זו מילה וכו' ע"ש, ומדקדוק לשון הש"ס משמע דוקא מילה שניתנה בשמיני איכא סכנה מצוי טפי, משא"כ ישמעאל ובני קטורה שמלים בגדלותם.

והנה ענינו ראוות שאפי' א' מאלף ישראלים אינו מת מחמת מילה וצ"ל מצוה מגינה ומצלי, אבל עפ"י דרך הטבע היה המיעוט מתים ח"ו

תענית קודם לימוד מס' חולין

אלו תלמידי חכמים וכו'. בספר יוסף אומץ (ח"ב פרק התורה) הובא, כי הקדמונים גזרו תענית קודם שהתחילו מס' חולין בשיבה, והטעם כדי שלא יקטרג המושטין על תלמידי חכמים המראים הל' שחיטה בעצמם.

וידוע כי הגאון החתם סופר זצ"ל התענה קודם שהתחיל ללמוד מס' חולין, וגם ציוה לתלמידיו שיתנו צדקה. וכ"כ בספר האשל (לקוטי שושנים מע' ל' אות ה).

וכן כתב בספר הזכרון להחת"ס (עמוד ו) וז"ל: גזרתי ביום א' תענית קודם התחלת המס', כמבואר בספר חסידים להתענות קודם מס' חולין ויבמות, גם יש בזה עוד הרגש למבין. ע"כ. ועיין בהקדמת דרשות חתם סופר בהערה, כי כשלמד החת"ס מס' חולין משנת תק"צ עד שנת תקצ"ד, אמר שממהר ואץ מאוד לפטור מס' חולין, כי אין קץ להרפתקאות שעברו עליו מעת שהתחיל ללמוד מס' זו, ועל כן הוא מממהר לסיימו.

וכמדומה שאמר מקור לזה מהגמ' (ע"ז יח) א"ל ר"ח מה אני לחיי עוה"ב, ומה זו שאלה הרי כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, אלא ששאל שכיון שעסק בתורה בזמן שגזרו שהעוסק בתורה יהרג, א"כ הו"ל כמאע"ל שאין לו חלק לעוה"ב. עכ"ד. ועוד נ"ל ראייה ממ"ש בברכות (סא) ההולך אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב, והרי אפי' הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב (ב"מ נט), ולמה יגרע זה ההולך אחר אשה בנהר, אלא משום שהשטן מקטרג בשעת הסכנה, וההולך בנהר בחזקת סכנה, והקב"ה עושה לו נס ומצילו. וזה העובר אחר אשה בנהר ומהרהר בעבירה, ויש פתחון פה לשטן לקטרג, הו"ל כמאע"ל, ולכן אין לו חלק לעוה"ב. ולזה העירני הגאון מאוה"ג מהר"ש קלוגער זצ"ל, עיי"ש.

ובס' יד המלך על הרמב"ם (פ"א מה' אבל ה"א) כתב, הנה רבים אומרים ורגיל בפי כל שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, ולא נמצא דבר זה בגמ' בבלי וירושלמי, וחפשי במדרש רבה ותנחומא וזוה"ק ולא מצאתי דבר מזה. וראיתי להמהר"ט (כתובות ק) בההוא כובס דסליק לאיגרא ונפיל ומית ויצאה ב"ק ואמרה אף ההוא כובס מזומן לחיי עוה"ב, והקשה שאיך עשה כן וגם זכה בזה לחיי עוה"ב, והלא המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, ולא ידעתי איפה ראה המהר"ט דבר זה וכו', אולם י"ל שיש רמז לזה מהאגדה דגיטין בת' ילדים וילדות שנשבו לקלון, ושאלו אם אנו טובעין בים אנו באים לחיי עוה"ב וכו', ובודאי שכוונת שאלתם כי היו יראים פן יהיו בכלל המאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעוה"ב, ולכן אמרו שמא כיון שכוונתם התמימה להטבע בים להנצל מעבירה לא יהיו בכלל המאע"ל ויבאו לחיי עוה"ב, עיי"ש.

ובתפארת ישראל (סנהדרין ר"פ חלק אות יב) כ', אחיתופל אין לו חלק לעוה"ב לפי שמרד בדוד, וכיחש שהמלכות ירושה לבית דוד, וכמ"ש בילקוט שם, שרצה שאבשלום יהרוג את דוד, ואח"כ הוא יהרוג את אבשלום בדיון, על שעינה נשי אביו ומרד באביו, ואח"כ ימלוך הוא וא"כ ודאי שכפר בביאת משיח בן דוד. ואפשר עוד דה"ט מפני שהמית את עצמו, ומרגלא בפומא דאנשי שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב. ואעפ"כ לא מצאתי מאמר זה בשום מקום רק רבינו יעב"ץ בלחם שמים כאן כתב שמצא כן בתוספתא דשמחות, ולא מצאתי כן בשמחות פ"ב שמדבר בדיון המאע"ל. אולם בחי' מהר"ט כתובות (קג ע"ב) בעובדא דכובס, כתב, שחז"ל אמרו על הכתוב ותהי עונותם על עצמותם זה המאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעוה"ב. ולפעד"נ מדכל רוצח חייב מיתה, אלא שהמתודה יש לו חלק לעוה"ב, משא"כ זה דכאילו לא התודה דמי ולכן אין לו חלק לעוה"ב.

*

אותן ששחטו אותן ואת בניהם בשעת הגזירה מיראתם שלא יוכלו לעמוד ביסורין

אם אנו מובעין בים אנו כאין לחיי העולם הבא וכו'. כתב היעב"ץ במגדל עוז (עליית האמונה, אות כד), ואותן ששחטו אותן ואת בניהם בשעת הגזירה מיראתם שלא יוכלו לעמוד ביסורין, קדושים הם ודאי, אע"פ שלא היו חייבין לעשותו, עם שכבר הביאו ראיות לדבר, יש בידינו ראייה מפורשת ביותר, הלא היא באגדה דהנוקין, בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון ודרש להם הגדול אשיב ממצולות ים אלו שטובעין בים, וקפצו כולן ונפלו לתוך הים, הרי מבואר הדבר שטוב ויפה הוא להמית אדם עצמו, אפילו רק כדי להנצל מקלון, ואע"ג דמן הדין לא היו ביהרג

שהם גדולים, ד' בתים בכל קציעה, הו' ג' זימני מ' סאה. ודברי רש"י צריכין ביאור, כי רואים אנו היום שהתפילין של יד ושל ראש שווין המה.

ובספר פנינים יקרים מביא בשם גדול אחד, כוונת התירוץ היפך מפירוש רש"י, דשל רישא לא הוי רק מ' סאה, ודדרעא הוי ג"פ מ' סאה, דידוע שהמניח תפילין מניח השל יד תחילה, וכשחולץ חולץ של ראש תחילה, ובדרך העולם אין כל הקהל מתפללין יחד, כי אם אחד התפלל כבר ואחד מתפלל כעת, ואחד מניח תפילין להתפלל, ממילא מי שהתפלל כבר, יש אפשרות שחלץ של ראש, ושל יד עדיין עליו, ומי שמתחיל להתפלל יש אפשרות שלא הניח עדיין רק השל יד ולא של ראש, ורק מי שמתפלל כעת, עליו נמצא של יד ושל ראש, וכאשר נהרגו כולם, נמצא שאותן שהיו עליהם של ראש, היו רק שליש, ואותן שהיו עליהם של יד היו ג' שלישים, והיינו, אותן שהיו עליהם של ראש ושל יד, ואותן שכבר חלצו של ראש ולא היה עליהם רק של יד, ואותן שהתחילו להניח של יד ולא הניחו עוד של ראש, ממילא אם של ראש היו מ' סאה א"כ היו של יד ג' פעמים מ' סאה. (וכע"ז הביא הרש"ש כאן).

*

ואסרי בכרעי דפורייהו ומשמשי וכו'. מציון כעין זה בב"ר (פר' ויצא, עג.) מעשה בכרעי שנשא כושית והוליד ממנה בן לבן, בא לו אצל רבי, א"ל שמא אינו בני, א"ל היה לך מראות בתוך ביתך, א"ל הן. א"ל שחורה או לבנה א"ל לבנה. א"ל מכאן שהיה לך בן לבן. עיי"ש. וע"ע בברכות (כ) ר' יוחנן יתיב בשערי טבילה וכו'.

ועיין בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן קסא) שכתב שאין לפסול אשה לבעלה, לפי שצורת הבנים דומה להנחשד, שהרי מציון במד"ר (פ' ויצא) בעובדא דמלך ערביים, שע"ז צורה שבבית יתכן להיות כן וע"י הרהור ומחשבה. וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי (ח"ב אה"ע סי' כד), שהביא דברי החת"ס ח"א (סי' נ), שאין למדין מדמיון הצורה אף להחמיר וכ"ש להקל. והעיר ע"ז ממו"ש במד"ר בפר' סוטה שהפסולים דומים לבועל למען יעידו על עבירה. וכיו"ב בפרש"י (ר"פ תולדות) שיצחק היה דומה לאברהם והעידו הכל שאברהם הוליד את יצחק.

*

ללימוד התורה מותר לבזבז יותר מחומש

העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקים. צריך ביאור, דהא חז"ל אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. וי"ל שזה הוא רק למצוה, אולם עבור תורה מותר לבזבז יותר, וכן איתא בתנחומא (צו) ראה כמה חביבה תורה לפני הקב"ה, כי יש חוב על האדם לתת כל ממונו לתורה בעצמו או עבור בניו, ולכן כיון שהיה התינוק ת"ח אמר בצדק שאפדנו בכל ממון שפוסקים. (עין אליהו).

*

ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה בדרך. הא דאמר לו תנוקות, כדי שלא יחשוב שזו היתה אנוסה ומותרת, דאין דרכן של תנוקות לאנוס אשה גדולה. (בן יהודה).

*

ואפ"ה צויה הקב"ה למולו ש"מ הולכים אחר הרוב בפ"ג לענין מילה. ובשו"ת מהרש"ם (ח"ה סימן ג) כתב להעיר, לפמ"ש רש"י דאיכא סכנה במילה, דלפעמים מתים, א"כ הרי החתם סופר (סי' רמ"ה) נשאל דאין מלין במקום חשש פ"ג, ות"י שם דמצוה מגינה ומצלת. א"כ היכי דאיכא ספיקא אם מחויבים למולו כלל, איך מלין מספק, הרי דלמא ליכא חיוב כלל וליכא מצוה להגן ושוב איכא חשש פ"ג.

*

אלו תלמידי חכמים שמראין הלכות שחיטה בעצמן

כל מילי לחוי איניש בנפשיה בר משחיטה וכו'. פרש"י בר משחיטה, שמא יתחבנו בגרונו. ומהרש"א כתב, ויותר נראה לפרש דמרעי מזליה כענין אל יפתח אדם פיו לשטן, ואם הדיבור מביא לידי כך מכ"ש המעשה, ודוגמא להכי גבי צרעת דאמר בגמ' שג"כ לא יראה על עצמו, והיינו שרק מראה על גופו, וכבר יש חשש שמא ינוק.

וראה בדרכי תשובה יו"ד (סי' כ סק"א) שהביא נמי את דברי רש"י שפירש שמא יתחבנו בגרונו, דמזה נראה דדוקא כשמראה עם הסכין, אבל להראות בידו מקום השחיטה בצוארו בלא סכין אין קפידא כיון דלא שייך האי חששא דשמא יתחב בגרונו, אבל לפמ"ש המהרש"א הטעם כדי שלא יפתח פיו לשטן, משמע דאפילו בידו בלא הסכין אסור, וצ"ע. עכ"ד.

*

אלא במי שממית עצמו עליהם וכו'. כתב בשו"ע יו"ד (סי' רמ"ז סעי' כ"א), אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם, ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ותנופה לעפעפיו. הג"ה: לא יחשוב האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלמוד, כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה, אלא יעשה אותו קבע ומלאכתו עראי, וימעט בעסק ויעסוק בתורה. ויסיר תענוגי הזמן מלבו ויעשה מלאכה כל יום כדי חייו, אם אין לו מה יאכל, ושאר היום והלילה יעסוק בתורה.

דפוח ע"א

בשעת מלחמה נתנו תפילין של יד גם כן בראש

קצוצי תפילין נמצאו בראשי הרוגי ביתר. כתב מהר"ם שיף שהנושא משאוי בורעו מניח תפלה של יד על ראשו, משום דמקום יש בראש להניח ב' תפילין, ובשעת מלחמה שנושאין כלי זיין על זרוען ומחזיקים ברמחים יתנו תפילין של יד גם כן בראש. עיי"ש.

ועיין בשו"ת חיים שאל להחיד"א (חלק א סימן עד אות מד) שמביא דבריו בזה, וכתב: ולפום ריהטא נראה בעיני דין זה תמוה, ולא ראיתי כעת דין זה בדברי הפוסקים. ואין לסמוך על זה עד שימצא ראיה מדברי הראשונים וצריך חיפוש. ע"כ.

*

ולא פליגי הא דרישא הא דדרעא. פירש רש"י, דתפילין של ראש

ומהרש"א מפרש, שמתחילה בא עליה בהיותה א"א, ואח"כ אף שגירשה בעלה, בכל זאת אסורה היא גם לבועל. ולפירושו עדיין קשה, דהלא העוון דאשת איש הוא גדול יותר מהאיסור שאסורה לבועל, ולמה לא נחתם הגז"ד תיכף.

וי"ל על פי מה שכתב הר"ן ביומא (עו ע"א) למה שזוהרים לחולה שיש בו סכנה בשבת, ואינם נותנים לו נבילה שהוא רק באיסור לאו. ותיירץ כיון דעל כל זית וזית שיאכל יעבור על איסור לאו דנבילה, ועבירה קלה הנמשכת קשה יותר מעבירה חמורה ואינה נמשכת, ולכן הכא ג"כ העבירה דאשת איש לא היתה רק פעם אחת, וכאשר נשאה לו באיסור והיה עמה תמיד, היתה עבירה נמשכת, לכן חמורה היא מעוון הראשון, ועליה נחתם הגזר דין. (עין אליהו).

דף נח ע"ב

אם צריך להחזיר הקרקע לבעלים בחינם

הבא מחמת חוב ומחמת אנפרות אין בו משום סיקריקון. פירש"י ומחזיר הקרקע לבעלים בחינם. אמנם התוס' (ב"ק נח ע"א, וב"מ לא ע"ב) מביאים שיטת ר' גרשום, שאין הלוקח מחזיר לבעלים את הקרקע בחינם, אלא הבעלים משלמים ללוקח מה שנהנו ממנו, דהיינו מה שהיו צריכים להוציא כדי לפדותה מהגוי. וכ"ה בתוס' הרא"ש כאן.

*

בי דוואר

ביון דאיכא בי דוואר ולא אויל קביל. הרשב"א מפרש, דיינין הממונין על הגזלות. ורש"י (שבת יט ע"א) מפרש, בי דוואר שלטון העיר, ולו רגילים לשלוח איגרת.

וכונת הגמ', מפני שלא הלך לקבול להתלונן לפני השלטון, איכא ראיא שמחל לו.

וכתב בחי' הר"ן, דמייירי דוקא כשחזר ולקח מישראל, אבל אם לא לקח אינו קונה, אף שיש ראיא שמחל לו, דאין קרקע נקנית במחילה. והקצוה"ח (סימן שע"א סק"א) מביא דברי הכפות תמרים שהביא ראיא מכאן דמהני יאוש בקרקע, דהכא כשיש בי דוואר איכא ראיא שהתיאש, אלמא דמהני יאוש בקרקע. והקצוה"ח מביא בשם אחיו לדחות דבריו, דהכא הכוונה דאיכא ראיא שגמר ומקני.

*

אם הסיקריקון הוזילו יותר מרביע

הלוקח מן הסיקריקון נותן לבעלים רביע. כתב הריטב"א, אפי' הסיקריקון הוזילו יותר מרבע, מ"מ הלוקח נותן לבעלים רק רביע, שכן היתה תקנה קבועה. וכ"פ הסמ"ע (סימן רלו סק"ג).

*

ביאור מחלוקת רב ושמואל

אמר רב רביע בקרקע או רביע במעות וכו'. ההסבר של הגמרא הוא, כך, דהנהגה בלוקח מסקריקין אמרו חכמים דאין הלוקח מפסיד מעותיו, דהחכמים רצו שכל אחד יקנה מהסקריקין כדי שלא תשאר הקרקע

אם רשאי לגרש את אשתו כשאין לו לפרוע כתובתה

אמר לו כתובתה מרובה וכו'. הבית יוסף (סי' קיט) הביא משו"ת הרשב"א (סי' אלף רנ"ד), שאין אדם רשאי לגרש את אשתו אם אין לו לפרוע כתובתה. עיי"ש. ובבדק הבית כ', ואינם נראים דברי סמכא דלא לשתימט אחד מהפוסקים המפורסמים לכתוב כן אפי' ברמז, והראיה שהביא מדחיא בגילא דחיתא כמבואר למבין. והתשובה ההיא לאו מר בריה דרבינא חתים עלה.

והרמ"א (סעיף ו) פסק, שאפילו אין לו לשלם לה כתובתה ונדונייתה אינה יכולה לעכב הגירושין משום כך, אלא תתגרש ואח"כ תתבע מה שחייב לה.

והפרי חדש האריך בזה, וכ' להוכיח מהמעשה דכאן, שאמר איני יכול לגרשה לפי שכתובתה מרובה, וכן בבראשית רבה (פרשה יז), במעשה דר' יוסי הגלילי שאמר לר"א בן עזריה כתובתה מרובה ואינו יכול לגרשה, ג"כ משמע כן.

ומה שתיירץ הבאר היטב שאין למדין מן האגדות, כבר דחהו הפתחי תשובה שהפך"ח לשיטתו, שבמקום שאין סתירה לזה מן התלמוד שפיר למדים.

ובערוה"ש (סי' קיט ס"ג) כתב די"ל דלא פליגי לדינא, דוודאי כשרק ביכולתו לחיות עמה אף שהיא אשה רעה וסובל ממנה והתורה נתנה לו רשות לגרשה, או ששונאה ובוזווג שני, בלא הכתובה אין ביכולתו לגרשה, וכ"ש בזמן הש"ס שביכולתו לישא אחרת. אבל כשהיא בעלת מום כנכפית וכיוצא בזה דטבע האדם א"א לסבול, דכה"ג גם באיש היינו כופים לגרש, אין משגיחין על כתובתה, וכ"ש כשהיא פרוצה, כשהדין נותן שמצוה לגרשה דאין משגיחין על הכתובה.

*

יש עוון שאע"פ שאינו מפורש בתורה הוא חמור יותר מעבירות חמורות

ועל אותה שעה נתחתם גזר דין. ואע"פ שהיה עבירת יחיד, ביאר המהרש"א שנענשו כולם, כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו.

והיעב"ץ בהגהותיו מבאר חומרת העבירה בזה, שאף שלא מיחו לפי שלא היו חושבים זה לעוון, שאפ"א אם גירשה ע"מ שתנשא לו מותרת לו בדיעבד, מ"מ יש עוון שאע"פ שאינו מפורש בתורה הוא חמור מאוד, ושנאווי בעיני המקום להעניש רבים בעבורו, בשביל שהוא מתנגד לשכל, ובכלל דסני לך לחברך לא תעביד.

*

ואמרי לה על שתי פתילות בנר אחד. פרש"י, על אשת איש. וצ"ב מדוע לא אמרו סתמא "על אשת איש", והשתמשו בלשון "שתי פתילות בנר אחד".

וי"ל שבזה עוררו חז"ל שחטא הנזכר בסיפור זה, הוא חטא גדול יותר מאשת איש סתמא, כי אצל אשת איש נאמר "ומעלה בו מעל", כי היא נבעלה לאיש שלא בדעת וברצון בעלה, אבל הענין המוזכר במאמר חז"ל זה נבעלה האשה לאחר ברצון בעלה, אבל רצון זה היה באונס, וחטא כזה הוא חמור יותר מאשת איש סתם, ובצדק המשילו על זה המשל של שתי פתילות בנר אחד, ששתי הפתילות ניתנו בשמן ברצון, לכן גדול העוון יותר מא"א סתמא.

מרמזו, לכן לענין גיטין לפי לישנא קמא בעינן לכו"ע רמזיה, דהוי סימן יותר טוב, וזה חומרא בגט.

אמנם שיטת הראב"ד, והרמב"ם בפיה"מ, והריטב"א, שקפציה הוי נטילת החפץ ומסירתו מיד ליד, וכן מסירת מעות מיד ליד. וכתב הראב"ד שזה עדיף מרמזיה. ולפ"ז לפי הלישנא קמא דבגיטין לכו"ע בעינן רמזיה, כתב הראב"ד דהוי קולא בגיטין, דסגי ברמזיה.

*

פשיטא במטלטלין תנן. לכאורה קשה, נימא דקתני מטלטלין לאפוקי קרקע, ולא לאפוקי גיטין.

וי"ל דא"כ הוי ליה למיתני הא דבמטלטלין בדברי ת"ק, ומדקתני בדברי בן בתירא משמע שבא למעט רק מקפציה, והיינו למעט גיטין שכשר ברמזיה, משא"כ קרקע גם ברמזיה לא מהני. (מהר"ם ש"ף, ורש"ש).

*

מחוי רב יהודה לרב יצחק כריה כבד שית כבד שב. בהגהות בן אריה מביא גירסא "ארב יצחק", ופירושו, דמחוי ארב יצחק בנו, שהיה אז כבד שית כבד שב.

*

יותר מגיל עשר

במתניתא תנא כבד תשע כבד עשר. ויותר מגיל עשר משמע מגמ' דודאי קנינו קנין, והטור (סי' רל"ה) הביא בזה מחלוקת. [א] שיטת הרא"ש, שמבן י' ואילך כל שאינו שוטה ממכרו ממכר, וכ"פ הרמ"א (שם ס"א), וכתב הגר"א (סק"ב) דכן משמע מהגמ' שמבן י' ואילך בודאי הגיע לעונת הפעוטות שממכרו ממכר.

[ב] שיטת הרמב"ם (פכ"ט מהל' מכירה ה"ו), והמאירי, שעד שיגדל בודקים אותו אם יודע מטיב משא ומתן. ומבאר הגר"א, דלפי דעת הרמב"ם מה שהגמ' הזכירה כבן תשע ועשר, היינו שמאז מתחיל עונת הפעוטות, וממשיך עד שיגדל.

[ג] שיטת הרמ"ה, שמבן י' ואילך מסתמא הוא חריף, אבל אם התברר שאינו חריף, אין ממכרו ממכר.

*

רק בקטן שלית ליה אפטרופוס / יותר מכדי חייו

ומעמא מאי משום כדי חייו. הראשונים מביאים מ"ש בגמ' (כתובות ע"א) דרק בקטן שלית ליה אפטרופוס תיקנו שממכרו ממכר, משום כדי חייו, אבל היכא דאיכא אפטרופוס אין ממכרו ממכר.

עוד כתבו בשם רב האי גאון, דכיון שהתקנה היתה כדי חייו, לכן מהני רק אם מוכר לכדי חייו ולא יותר מזה. אמנם הרמב"ן והריטב"א פליגי, וס"ל דלא פלוג רבנן בזה.

*

אפכזה ושדרה לקמיה דרב וכו'. פירש רש"י, אפכזה, בני הישיבה טעו והפכו הדברים דמר לדמר.

אמנם בשו"ת באר שבע (סימן י') כותב: "ולי נראה לפרש שלא טעו בני הישיבה, אלא בכוונה הפכו הדברים דמר לדמר,

בידו, אבל מ"מ אמרו דאין הלוקח צריך להרויח, ולכן אמרו דצריך לשלם לבעלים כמה דאוויל האי סיקריקין גביה.

ופליגי רב ושמואל כמה דרכו של הסקריקין להוויל. והנה משמע מרש"י דזה ידעינן כמה שהלוקח נתן לסקריקין, אבל לא ידעינן כמה היה הקרקע שוה. והא דלא הולכים עכשיו לשום כמה שהקרקע שוה, משום שיכול להיות שבשעת המכירה היתה הקרקע שוה יותר או פחות.

והנה המחלוקת של רב ושמואל הוא, דרב סובר דדרכו של הסקריקין להוויל חמישית מדי שיווי הקרקע, ואם למשל שילם להסקריקין 120 זוז, אמרינן דמסתמא היתה הקרקע שוה בשעת המכר 150 זוז, דחמישית מ-150 הוא 30 (ולכן מכר לו הקרקע ב-120 משום שהקרקע היתה שוה 150 והוויל לו חמישית). ולכן צריך הלוקח לשלם לבעלים 30 זוז, שהם חמישית מדמי שיווי הקרקע, ורביע מהמעות שנתן הלוקח לסקריקין. והא דקאמר רב "רביע בקרקע או רביע במעות" היינו דהרביע מהמעות שצריך הלוקח לשלם לבעלים, יכולין הבעלים לקחת או בקרקע או במעות.

ושמואל סובר דדרכו של הסקריקין להוויל רביע מדמי שיווי הקרקע, ולכן אם מכר לו ב-120 זוז, אמרינן דמסתמא היה הקרקע שוה בשעת המכירה 160, ורביע מ-160 הוא 40 (ולכן מכר לו ב-120 משום שהקרקע היתה שוה 160, והוויל לו רביע), ולכן צריך הלוקח לשלם לבעלים 40 זוז, שהם רביע מדמי שיווי הקרקע, ושלישית מהמעות שנתן הלוקח להסקריקין.

דק"א

"יחיד בדורו ואחד בזמנו איש שנמצאו בו כל החמודות והמדדות הטובות"

מימות משה עד רבי וכו' לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. ראה בהקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות, שהאריך בסדר השתלשלות התורה מנתינת התורה עד הראשונים, ואצל רבינו הקדוש הוא כותב בזה"ל: "והיה יחיד בדורו ואחד בזמנו, איש שנמצאו בו כל החמודות והמדדות הטובות, עד שזכה בהם אצל אנשי דורו לקרותו רבינו הקדוש, ושמו יהודה. והיה בחכמה, ובמעלה בתכליתם, כמו שאמרו מימות משה רבינו ועד רבי לא ראינו תורה וגדולה במקום אחד. והיה בתכלית החסידות והענוה והרחקת התענוגים, כמו שאמרו גם כן (סוטה דף מט ע"ב), משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. והיה צח לשון ומופלג מכל האדם בלשון הקדש, עד שהחכמים ע"ה היו לומדים פירוש מה שנשתבש עליהם מאותיות המקרא, מדברי עבדיו ומשדרתיו. וזה מפורסם בתלמוד (בר"ה דף כו ע"ב). והיה לו מן העושר וההון ורחב היכולת, מה שנאמר בו, אהוריריה דרבי הוה עתיר משבור מלכא (ב"מ דף פה.). וכן הרחיב הוא על אנשי החכמה ומבקשיה, ורביץ תורה בישראל ואסף ההלכות ודברי החכמים והמחלוקות המקובלות מימות משה רבינו עד ימותינו."

*

רמז וקפציה

חרש רמזו ונרמזו וכן בתירא אומר קופץ ונקפץ. פירש רש"י, רמז היינו בידיו, וקפציה היינו עקימת שפתיים בפיו. וכ"כ התוס' ר"ד. ולפ"ז קפציה גרוע

שיחת חולין של ת"ח

תורה וגדולה במקום אחד. רבי אייזל מסלאנים נסע ביחד עם גביר בדרך, והעגלה נתהפכה, ונפלו לבור, ואמר בדרך צחות, עכשיו הרינו תורה וגדולה במקום אחד. (גן יוסף אות תפח).

וי"ל דנהי דמפני דרכי שלום קבעו רבנן סדר, מ"מ מנא לן שהכהן קודם ללוי, ולוי קודם לישראל. (רש"י, מהר"ם שיף).
עוד י"ל, שהגמ' מקשה מנא לן שמי שקודם חשוב יותר, אולי אחרון אחרון חביב, או שמעלין בקודש ומי שיותר מאוחר יותר חשוב. (חת"ס).
עוד י"ל, מנא לן שכהן עם הארץ קודם לישראל ת"ח (בית אהרן).

*

לפתוח ראשון

וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. פירש"י לפתוח ראשון בכל דבר כבוד, בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש.

וכן פסק המג"א (סימן רא סק"ד) דכהן צריך להיות ראש המדברים בכל קיבוץ ולדרוש תחילה. והא דאין נוהרים עכשיו להקדים כהן לכל מילי, אפשר משום שאין אנו בקיאים בייחוסיו כהונה.
והמשנה ברורה (שם סק"ג) כתב, דלכתחילה בודאי יש להזהר בזה.

*

כהן קטן

וקדשתו לכל דבר שבקדושה וכו'. כתב בשו"ת מהר"י"ט (ח"א סי' קמ"ה), יש להסתפק אם כהן קטן יה' עולה במקום כהן, מי אמרינן כיון דטעמא דכהן פותח ראשון, אעפ"י שישאל גדול הדור קורא אחריו, משום קדושתו הוא שאנו חולקין כבוד לכהנים, וקטן לאו בר חלוקת כבוד הוא, או דלמא דהא קורא ראשון אמרו, ל"ש קטן ל"ש גדול וכו'.

ומסתברא לי שאין חילוק בין כהן ולוי לישראל, דכי היכא דישאל וכו' אף כהן קטן ולוי קטן עולים, כשאין שם כהנים ולוים גדולים, ואעפ"י שיש שם ז' ישראלים גדולים, דלא אמרו כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל אלא מפני דרכי שלום, דשבעה היא דבעינן, ואין חובה שיהא בהם כהן ולוי, אלא משום דלא לייתי לאנצויי הוא דאמרו כהן קורא ראשון, וכיון שכן מעלין כהן קטן מפני המחלוקת, וראי' מדאמרינן בירושלמי (בפ' הנוקין) עיר שכולה כהנים ישראל קורא ראשון מפני דרכי שלום, אלמא אין קפידא בכהן אלא כדי שלא יבואו לידי מחלוקת, הלכך כיון דקטן עולה למנין ז', אף כהן קטן קורא ראשון מפני המחלוקת, והיינו למאי דקיי"ל דכהן קורא ראשון מדרבנן הוא, ולמאי דאמרינן דכהן קורא ראשון מדאור' דכתיב וקדשתו וכו', השתא נמי דאין שם כהן גדול יכול לקרוא כהן קטן דכבוד הוא לזרעו של אהרן וכו', עכ"ל.

והמג"א (סי' רפ"ב סק"ו) הביא דברי המהר"י"ט, בזה"ל, אם אין שם כהן אלא קטן קוראין אותו, אבל בלוי אני מסופק אם יקרא לכהן פעמיים (רי"ט סי' קמ"ה), ורדב"ז כ' דאין קורין לכהן קטן אלא למנין ז' (עי' במחש"ק), ול"ג דמ"ע וקדשתו לא נאמר על כהן קטן וכו', עכ"ל.

*

כשאין לוי בבית הכנסת

וקדשתו לכל דבר שבקדושה וכו'. האחרונים מביאים בשם הגאון ר' מדרכי בנעט זצ"ל, שאם הכהן יודע שאין לוי בבהכ"נ, ראוי שיצא מבהכ"נ קודם קריאת התורה, כדי שלא יצטרך לברך ב' פעמים.

משום דרב מרדכי אוהבו של מר בר רב אשי היה, וחשבו אולי יודה לדברי רב יימר שאמרו בשם מר בר רב אשי, וכה"ג ממש פרש"י בקידושין פרק האיש מקדש גבי קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון אמר קרנא דברים בגו כו' אפכוה שדרה לקמיה דרב.

*

ואחת מתנת שכיב מרע. לכאורה קשה, למה תיקנו שקטן יכול ליתן במתנת שכיב מרע, הרי מתנת שכיב מרע שחלה לאחר מיתה לא שייך בה טעם התקנה משום כדי חייו.

ותי' הרמב"ן וחי' הר"ן, משום דלא פלוג רבנן. והמל"מ (פכ"ט מהל' מכירה ה"ז) כתב בשם מהר"ם אלשיך, שמתנת שכיב מרע מהני אפי' כשיש אופטרופוס, כיון שאינו קונה אלא לאחר מיתה, ובאותה שעה אין לקטן אופטרופוס.

דקדוק

אם מלמד יכול לתפוס מציאת קטן בעבור שאביו חייב לו שכר לימוד

מציאת חרש שומה וקמן יש כהן משום נזל וכו'. בשו"ת ארבעה טורי אבן (שאלה ט) נשאל בדין מלמד אחד שלמד אצלו נער קטן כבן שבע, ואביו לא היה משלם לו שכר לימוד, באמרו שאין ידו משגת, ופעם אחת מצא הילד איזה מציאה, ותפס ממנו רבו, באמרו באשר שמציאת הבן לאביו, ואביו חייב לו שכר למוד, אם יכול האב לומר אי אפשרי בתקנת חכמים, ויחזיר המלמד לקטן.

ודעתו שם, שאין המלמד יכול לתפוס המציאה בשביל אביו שחייב לו, דכיון שהוא תקנת חז"ל, יכול לומר אי אפשרי בתקנת חכמים, והקטן בעצמו אינו חייב כלום להמלמד. עיי"ש. וראה עוד בשו"ת שואל ומשיב (שתיארה סי' כ"ח).

וע"ע בשו"ת שואל ומשיב (תליאה ח"ג סי' ח) בדין אחד שחייב חוב, ואין לו ממה לשלם, ומצא בנו מציאה ותפס אותה המלוה בשביל חובו אם תפיסתו מהני.

*

מנא הני מילי א"ר מתנה דאמר קרא וכו'. לכאורה קשה, מאי פריך מנא הני מילי, הרי מבואר במשנה דהוי תקנה דרבנן מפני דרכי שלום.

המקלל כהן ראוי ליענש יותר

וקדשתו לכל דבר שבקדושה וכו'. בשו"ת הריב"ש (סימן צד) נשאל באחד שקילל כהן ואבותיו, קללות נמרצות בפני העם, אם יש להענישו עונש קשה יותר.
ואחר שהאריך במ"ע של וקדשתו, הוא כותב: "ואחר שהיא מ"ע מן התורה לכבד הכהן, ולהדרו על שאר העם, הדבר ברור שהמחרף אותו ראוי ליענש יותר משאם חרף א' משאר העם. אע"פ שבשאר העם קיי"ל, ביישו בדברים פטור, במבייש הכהן בדברים, ראוי לגעור בו ברבים, ולהכריחו לבקש ממנו מחילה, ולרצותו עד שימחול לו".

ובשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סימן מה) נשאל בזה, והאריך בדין מ"ע דוקדשתו, דלדעת הרבה ראשונים והרמב"ם דהוי מ"ע דאורייתא, ולכן אפי' לד' הרמב"ם דס"ל שדין ברכה שא"צ דאורייתא, מ"מ הא ס"ל לרמב"ם דמ"ע דוקדשתו נמי מה"ת, לפיכך אפי' לכתחלה נ"ל שקורא ומברך ב' פעמים.

ובשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' סא) נשאל מהרה"ג ר' אהרן שמואל אסאד (בנו של מהר"י אסאד) אודות מה שנשמע שהגאון מהר"ם בנעט אמר, שאם אין לוי בבהכ"נ טוב לומר לכהן שיצא מחוץ לבהכ"נ כדי שלא יצטרך לקרות ב"פ. ורצה הרה"ג השואל לתלות דבר זה בדין ברכה שא"צ אם היא מדאו' או מדרבנן, ואם מ"ע דוקדשתו הוי מדאו' או מדרבנן.

והגאון מהר"ם שיק האריך לפלפל בזה, והעלה שאין לחוש בזה לאיסור ברכה שא"צ דהכי תקינו רבנן שבכל פעם שקורא צריך לברך מפני כבוד התורה, ולכן בודאי דשפיר דמי שלא להצריך את הכהן לצאת מפני שיצטרך לברך עוד פעם במקום הלוי. ואף שהגאון מהר"ם בנעט חשש למש"כ וכו', ומאן דעבד כוותיה יש לו אילן גדול לסמוך עליו, אבל לדינא נלפע"ד עיקר כמשי"כ דרשאי הכהן לכתחלה לקרות במקום לוי, ולברך ב"פ, עכ"ל. וע"ע בשו"ת שואל ומשיב (שתתאה סימן כט).

ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סי' נט) הביא מ"ש מהר"ם שיק בשם הגאון מהר"ם בנעט שהורה לכהן לצאת מבהכ"נ, ושהמהר"ם שיק פקפק ע"ז לדינא וכו'. וכתב, אך לאשר הגר"ם בנעט היה רב המדינה ורבים של ישראל, וגם שכן נהג אאמו"ר הגה"ק עמוד ההוראה (בעל דרכי תשובה) ז"ע בבית תפלתו בימות החול שלא היה לוי בבהכ"נ אלא כהן, והיה לפ"ז הכרח להעלות הכהן ב"פ בכל קרה"ת ולברך ד' ברכות, והוא דבר זר ומוזר, ולכן צויה לקרות לישראל במחילת הכהן, והכהן מחל מרצונו הטוב וכו', וכן נהגנו אחריו. וכותב שם, דכיון דאמרינן (בסוגיא) שלכבוד אדם גדול מותר לכהן למחול, ומש"ה רב קרי בכהני, הרי אין לך כבוד יותר מכבוד שמים כשחושש הכהן משום ברכה לבטלה, ולכן זהו כבודו שלמחול ולצאת מבהכ"נ.

ורביה"ק ז"ע בשו"ת דברי יואל (חלק שני, בהשמות לאר"ח סי' קכ"ד) נשאל בדין ציבור שאין שם לוי, אם יעלה הכהן אחרון או יקרא כהן ולוי. וכתב דכבר נתפשט המנהג שאין חוששין לדברי מהר"ם בנעט, ואף לכתחילה יש לעשות כן. עוד כתב דיש לפקפק בנידון מחילת הכהן קריאתו לתורה, דאין לוותר על המצוה. ועכ"פ לא ימחול תמיד. עוד כתב, דיש לצדד משום הכנסת הקהל, דהוי צרכי מצוה דרבים.

*

מפני דרכי שלום דאורייתא היא. נחלקו הראשונים, אם הוי מצוה מן התורה, הרמב"ם (סה"מ מ"ע לב) והחינוך (מצוה רסט) כתבו, דהוי מצוה מה"ת, וביארו דהוי מצוה משום כבוד שמים, ולכן אין הכהן יכול למחול, וכמבואר בגמ' 'בימות (פ"ע"ב) וקדשתו בעל כרחו, שאם נשא גרושה מכין אותו עד שיגרש, וה"ה אם מיאנו לפתוח ראשון, לא נשמע להן.

אמנם התוס' והרא"ש (חולין פ"ז ע"א) כתבו, ישראל שעלה במקום כהן פטור לשלם ה' סלעים, כיון שהכל חייבים בקריאת התורה, וקרא דוקדשתו הוי אסמכתא בעלמא.

והמג"א (סימן רא סק"ד) הקשה מהגמ' כאן, דמקשה "דאורייתא היא". ותירצו האחרונים, שקושית הגמ' היא לפי האמוראים שלומדים מפסוקים אחרים. (עיין קרבן נתנאל אות ש', ובהג' נתיב חיים לשרע שם. וע"ע בית אהרן).

*

מפני דרכי שלום דאורייתא היא. הקשו האחרונים, הא מהפסוק "וקדשתו" ילפינן להקדים כהן, אבל ליכא ילפותא להקדים לוי, וא"כ י"ל דמפני דרכי שלום תיקנו להקדים לוי לישראל.

וי"ל דבאמת לא הקשה הגמ' לפי ר' חייא בר אבא דיליף מוקדשתו, אלא לפי רב מתנה ור' יצחק נפחא דילפינן מפסוקים אחרים. (קרבן נתנאל והיעב"ז).

עוד י"ל, דבהוריות (יג ע"א) יליף הגמ' הך דינא דלוי קודם לישראל, מהפסוק בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי, והגמ' כאן סומכת על הפסוק ההוא. (רש"ש).

עוד י"ל, דמהפסוק "וקדשתו" ילפינן שכל המקודש קודם, ולכן לוי קודם לישראל. (מצפ"א).

*

שנים ממתנים זה לזה בקערה. מבאר המהר"ם שיק, אם אחד הולך מעט מהסעודה, או חותך לחם, או שותה, צריך השני להמתין באכילתו עליו, ג' אין ממתנים וכו', דשנים אינן צריכין להמתין לאחד.

ולשון השו"ע (אר"ח סימן קע ס"ב), שנים ממתנים זה לזה בקערה, כשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשותות (או לדבר אחר, מ"ב), חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתיה. וכתב המ"ב, והוא שלא יהא שהייתן הרבה, ושלא יפסיק בדברי שיחה.

ומשמע דוקא אם אוכלים בקערה א', אבל אם אוכל כל אחד בקערה לבדו פשיטא דא"צ להמתין (כף החיים סי' ק"ע סקט"ו).

*

אין שם כהן נתפרדה חבילה - ג' שיטות

אמר אב"י נקטינן אין שם כהן נתפרדה חבילה. יש בזה ג' פירושים, [א'] פירוש רש"י, שאין הלוי קורא כלל, וכ"כ הרמב"ם (בפ"ב הל' י"ט). [וי"ל בטעמו של דבר, דלכאורה כיון שהתורה קדמתה כהן ללוי ולוי לישראל, א"כ כשאין כהן יקדם לוי לישראל, לזה קמ"ל דאינו כן, דאימתי קידשה התורה להלוי שיקדם להישראל, כשיש כהן, אבל כשאין כהן אין יחוסו כלום, וזהו דלמדנו מקרא הכהנים בני לוי, כלומר אימתי הם בני לוי שיקדמו לישראל, כשיש כהן. ולפ"ז היה לנו לומר להיפך דרשאי להיות גם אחר הישראל, וקמ"ל דגם זה אינו, דעכ"פ הרי הוא קדוש יותר מישראל, ואינו בדין שהישראל יקדימו, וממילא דאינו עולה כלל, וכי תימא יעלה ראשון, ואח"כ יעלה ישראל ולא משום דין קדימה, ד"ל דאם יעלה ראשון יאמרו דמדן תורה קדים להישראל והתורה הקפידה דחיוב קדימתו אינו אלא כשיש כהן, והלכך נשאר הלוי קרח מכאן ומכאן ואינו עולה כלל].

[ב'] והפירוש השני כתב ג"כ רש"י, נתפרדה חבילה שאין סדר לדבר, ומי שירצה יקדים, כלומר התורה לא קידשה את הלוי רק במקום שיש

ורב הקהלה עולה רק שלישי אם אינו כהן או לוי, והספרדים מחזיקים ששי לחשיבות יותר, שכן הוא ע"פ הוזהר.

והדבר מובן שא"ל לנו לנהוג כדין הגמ' שאין לנו פרנסים בעוה"ד ואין לנו ת"ח ששואלים דבר הלכה בכל מקום ואומרה, וכ"ש כשמוכרין העליות מי שקונה עולה, ומ"מ אם אחד קונה כל העליות ומכבד לאחרים יראה שיהיה לפי הכבוד ושלא יהיה בזיון התורה, ומכבדים גם העשירים בהעליות מפני שנותנים הכנסות לבהכ"נ.

ומצוה גדולה לבטל מה שמוחזק בפי ההמון שעלייה זו פחותה מאד וכדומה, ומי שיכול לנהוג בעצמו לעלות לתורה בהעליה שמחזיקים אותה לפחיתות הוה מצוה רבה, דבעוה"ד הרבה מחלוקת בא מזה ה' ירחם, ובאמת אין לך שטות גדול מזה שהכל תורה אחת וברכה אחת ואין זה אלא מעשה שטן, כדאיתא במדרש שאינו מתגרה אלא בישראל. (ערוה"ש קלו, ב).

ובשו"ת חתם סופר (אורח סימן סו) כתב: ובעלי חן חלקו ז' קרואים אברהם יצחק ויעקב משה אהרן יוסף דוד, ומשור"ה אמרו ששי הוא מעולה ומובחר שבקרואים, כמ"ש מג"א ס' רפ"ב סק"ט, ועיין בט"ד ס' ת' ר"ת היה עולה לעולם שלישי אפילו כשה' אבל, ובש"ס פ' הניזקין משמע נמי שלישי עדיף מדאמרינן אחריהם קוראים הממונים פרנסים על הצבור. יהיה איך שיהיה אין הטעם מפני שמברך אלא מפני שקורא, ואע"ג שעתה מקרים אותו מ"מ יש לו זכות הנ"ל.

*

פרנסים על הציבור. בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א ס' ר"ח) כתב, דכל העוסקים עם הציבור נקראים בשם פרנסים, "מלך" נקרא בשם פרנס, כאשר למדו ביומא דף כ"ב ב' משאול כיון שנתמנה פרנס על הצבור מתעשר. ואמרו שם (פ"ב) שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד. ואמרו בערכין (י"ז א) יהיוקים וצדקי' פרנס לפי דור ודור לפי פרנס.

גם "הרב" שבעיר נקרא בשם פרנס, כדאמרו (שבת קי"ד א) אי בחדא מסכתא באתרי' אי בכולי' תנוי בריש מתיבתא. ועיין תענית (י' ב) בתוספות ד"ה איזהו יחיד, בצלאל נתמנה למלאכת המשכן ונקרא בשם פרנס.

דרך כלל כל המנהיגים נקראים בשם פרנסים, דאמרו (תענית ט' א) ג' פרנסים טובים עמדו לישראל משה אהרן ומרים. ואף שאין לנו בזה"ז דין ת"ח לכמה דברים, דין "פרנס" יש לנו.

*

ואחריהם ת"ח הראויין למנות וכו'. הישמוח משה (פ' פנחס) כתב להסתפק בהא דאמרו "ואחריהם תלמידי חכמים הראוי למנות על הצבור", ופרש"י דהיינו ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה. ודברי רש"י מבוארין להדיא בגמרא מסכת שבת (דף קי"ד ע"א), מימרא דר' יוחנן, איזה תלמיד חכם שממנין אותו פרנס על הצבור, זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה.

ויש להסתפק, דהא ודאי למנות על הציבור לרב או דיין, דהיינו פרנס על הציבור, לאו בחכמה לחוד תליא מילתא, רק צריך שיהיה בו גם כן ז' דברים המפורשים ברמב"ם (פ"ב מהלכות סנהדרין, ובש"ע ח"מ ס' ז' סעיף י"א)

כהן, אבל בלא כהן הרי הוא כישראל וא"כ אין קפידא ואין קדימה ויכולים לעשות כרצונם כמו ישראל וישראל דמי שירצה יקדים.

[ג'] והפירוש השלישי כתב הרא"ש, דאם הישראל גדול ממנו, הישראל קודם ואח"כ עולה הלוי, ואם הלוי גדול או אפילו הם שוין הלוי קודם. [וגם כוונת התוס' כן].

ונראה דס"ל דוודאי גם בלא הכהן יש לו יותר קדושה מהישראל דכתיב בעת ההיא הבדיל את שבט הלוי, הרי דמעצמו קדוש, ולכן בשוין הוא קודם להישראל, ורק בזה אינו במעלה כאשר בהיות הכהן, דאלו הכהן קדים אף שהישראל גדול ממנו וא"כ הוא גדול הדור, וממילא דגם הלוי מקדים להישראל גם כשהישראל גדול ממנו, אבל כשאין כהן אם רק הישראל גדול קצת במעלה יותר ממנו מקדימו. (ערוה"ש, קלה יא-ג).

*

טעם על שכהן חלל אין לו דין לוי

הכא נמי אמרי גרושה או חלוצה נסיב ואחליה לזרעיה סוף סוף לוי מי קא הוי. מבואר בגמ', שכהן חלל אין לו דין לוי, וכן כתב המג"ח (מצוה שצה), ומוכיח מהגמ' (כתובות כו ע"א) שכהן חלל אינו אוכל מעשר ראשון, כיון שאינו לוי.

והקשה בקובץ שיעורים (כתובות אות ע') למה אין לו דין לוי, הרי כל הכהנים משבט לוי, ובקדושת לוי לא שייך פסול חללות.

ותירץ שכהנים הם כעם אחר, ואינם לויים מכח תולדותם, אלא מכח קדושת כהונתם יש להם דין כהן ולוי, ואם נתחלל מכהונה אין לו גם דין לוי. ומביא שם, שבירושלמי נחלקו בזה אמוראי האם יש לחלל דין לוי.

דה"ס ע"א

א"ל אחריהם קוראין ת"ח הממונים פרנסים על הציבור ואחריהם ת"ח הראויין למנות פרנסים וכו'. כן איפסק בשו"ע או"ח (ס' קלו ס"א), בשבת וז"ט ויום הכפורים, קורים אחר הלוי ת"ח הממונים על הציבור, ואחריהם ת"ח הראויים למנות פרנסים על הציבור, ואח"כ בני ת"ח שאבותיהם ממונים על הציבור, ואח"כ ראשי כנסיות וכל העם.

וכ"ז מ"ירי במקומות שאין מוכרין המצות אלא שעומד הממונה וקורא לפי הכבוד, אבל במקומות שמוכרין המצות ונופל המעות לצדקה כל הקונה אותם יש לו רשות לכבד למי שירצה, ומלבד שיקרא לכל אחד לפי כבודו שלא יבוא לידי מחלוקת. (מג"א, מ"ב, בשם לבוש).

עוד הביא המג"א בשם הב"י, דעכשיו נהגו שגדול הצבור עולה אחרון.

וכתב הפמ"ג, מה שנוהגין באיזה קהלות קטנות לקרוא לפי השנים, ע"ה קודם לת"ח, לאו שפיר עבדי, ואיסורא הוא.

*

מבואר מזה, דבעצם העליות אין יתרון מזה לזה, ועכשיו מחזיקין שליש ושישי להעליות היותר גדולים, והאשכנזים מחזיקים לשלישי,

אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד ציבור. שיטת הרמב"ם (פ"ז מהל' ס"ת ה"ד) והטור (סימן רפג) שאין לחומש דין ס"ת, ומקשה הב"ח, א"כ למה הגמ' אומרת שאין קוראין מפני כבוד הציבור, תיפוק ליה שאינו ס"ת.

ותירץ דאע"פ שאין לו קדושת ס"ת, היה אפשר לקרוא בו בציבור, אילולא משום כבוד הציבור.

*

רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו האי ספר אפטרטא אסור למקרי ביה בשבת מ"ט דלא ניתן להכתב. פירש"י לא ניתן להכתב פחות מספר אחד שלם. והתוס' ר"ד כתב, שאין כותבים אלא כל הנביאים ביחד, ולא מגילה מגילה כמו שכתובים בספר ההפטרות.

והריטב"א והמאירי מבארים, דכיון שלא ניתן להכתב, אינו נקרא ספר, והוי כקורא בע"פ, ואסור לקרוא דברים שבכתב בע"פ.

[מבואר מדבריהם, שגם בנביאים יש איסור של דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בע"פ, וכן מוכח מהתוס' (ב"ק ג ע"ב, ד"ה כדמתרגם). אבל התוס' תמורה (יד ע"ב, ד"ה דברים) כתבו, דרק על התורה נאמר האיסור של דברים שכתב א"א רשאי לאומרם בע"פ, ולא על נביאים וכתובים. אך הטור (א"ח סימן מט) נקט להלכה, שיש איסור גם בנ"ך. (ועיין מהר"ץ חיות).]

*

והא לא ניתן ליכתב וכו'. כתב המאירי, וז"ל: ספר הפטרות הואיל ואין שם ספר נביא שלם אלא פרשה מכאן ופרשה מכאן, מן הדין לא היה ראוי להכתב, ומאחר שכן אסור היה לקרות בו, וכן אסור לטלטלו בשבת, וכן הדין בספרי אגדה, שהרי דברים שבעל פה הם, ומכל מקום סמכו לכותבם מפני שנתמעטו הלבבות והתורה משתכחת, וכל שהגיע זמן שצריך לעשות תקנה לשם שמים, מוחלים על כבוד התורה לשעה, כמו שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך, הילכך מותר לטלטלם ולקרות בהם בשבת.

וכתב הט"ז (בסימן רפד סק"ב), שהואיל וספר הפטרות שבכתב יד אין לו דין ספר, אלא משום עת לעשות לה' התירו לקרוא בו, גם בהפטרות שבחומשים שבספרי דפוס יכולים לקרוא ההפטרות ולצאת ידי חובת התקנה, שהדפוס יש לו דין כתיבה ממש. ומכאן תשובה על מה שכתב הלבוש לתמוה על הקוראים ההפטרות מתוך החומשים הנדפסים ואין כותבים ההפטרות כדין ספר, ולפי האמור המנהג נכון לקרוא ההפטרות מתוך החומשים הנדפסים. ע"כ.

והמגן אברהם (ריש סימן רפד) יצא לדון בדבר חדש, שאף על פי שבזמן התלמוד לא היתה להם ברירה, שאין לכל צבור יכולת לרכוש ספר נביאים שלם, אבל בזמן הזה שנתפשטו ספרי הדפוס בעולם, ונמכרים בזול במחיר השווה לכל נפש, יש לומר שאסור לכתוב הפטרות בלבד, מאחר שיכולים לקרוא ההפטרות מתוך ספר תנ"ך שלם שבדפוס, שהרי דין הדפוס ככתיבה, כמו שכתב בשו"ת רמ"ע מפאנו (סימן צג), ועוד פוסקים. ואף על פי שהתנ"ך נדפס על נייר, ולא על קלף, מכל מקום יש להתיר וכו', עיי"ש.

נמצא שלדברי המגן אברהם ישנה עדיפות לקרוא ההפטרות מספר תנ"ך שלם, אף אם הוא בדפוס, מאשר לקרוא בספר הפטרות הכתוב בכתב יד.

עיי"ש, דהיינו יראה ענוה וכו', אבל חכמה היינו וכו'. וצריך לומר דרבי יוחנן רק שיעורא דחכמתא נקט. ואם כן יש לומר, דלענין עליה לתורה בהראוי למנותם, היינו גם כן ביש בהם השבעה דברים הנ"ל, דבלא זה אינם ראויים למנותם, או דילמא בנידון דידן בחכמה לחוד תליא מילתא, דכיון שראוי למנותו מצד חכמתו, ראוי למנותו קרינן ביה, ולא דייקנן טפי.

ומסיק שם, דלא מדקדקנן בראוי למנותן רק מצד חכמתן, דכיון דעיקר התקנה של המדריגות לא היה רק מפני דרכי שלום, אם כן לא יכלו לתקן רק דבר שאין יכולת להכחישו, כגון כהן ולוי, שאין אדם יכול להכחישו ולומר לאו כהן ולוי אתה, דמוחזקין הן, וכן תלמידי חכמים הממונים, דממוני הזמן ידועין, וכן הראוי למנותן ששואלין אותה דבר הלכה בכל מקום ואומרה, דשלוף ואחוי לך הוא, ואין אדם יכול להכחישו, וכן בני התלמידי חכמים שאבותיהן ממונים התמנות ידוע, וכן ראשי כנסיות, אבל גדול הדור, דהיינו איש ישר וצדיק, לא יכלו לתקן שיהיה להם קדימה, דאם כן מה הועילו חכמים בתקנתן, דעל ידי זה יבואו יותר לידי מחלוקת, דכל אדם יתר מרעהו צדיק בעיניו.

*

ראשי כנסיות. החיד"א בברכי יוסף (קל, ג) כתב, דבפסחים (מט ע"ב) משמע דאינם ת"ח, ולא כפרישה (אבה"ע סימן ב') שפירש ראשי כנסיות אנשי מעשה וצדיקים.

*

ס"ת שחסר יריעה אחת אין קורין בו. מכאן הוכיחו התוס' (מגילה ט ע"א, ד"ה בשלמא) שס"ת שחסר בה תיבה אחת או שורה, אינו נפסל, ודוקא אם חסר יריעה פסול.

אבל הרשב"א (כאן) חולק, וס"ל שאף אם חסר אות אחת פסול, כמו תפילין שפסול אפי' חסר אות אחת (מנחות לד ע"א), ומש"כ חסר יריעה, לאו דוקא. והאריכו הראשונים בזה, ראה רמב"ן (מגילה יז ע"א) ושו"ת הרשב"א (ח"א ס' תרי"א) ורא"ש (הל' קטנות, הל' ס"ת ס' ט"ז).

*

רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד ציבור. פירשו הר"ן והרשב"א, שיאמרו שהציבור נראה כעני.

והלבוש כתב, שיאמרו שאין להם ס"ת שלם, וזה גנאי להם. (שעה"צ קמג, ו).

*

אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד ציבור. המרדכי (סימן תו) כתב, דיש מדקדקים מכאן שדוקא בחומש אחד אין קוראין, אבל בחמשה חומשי תורה קוראין, ואפי' בחומשין שלנו שלא נעבדו ונכתבו לשמה קורין בהם כיון שהם חמשה.

אבל הראב"ה דחה דבריהם, וס"ל שס"ת שלא נכתב לשמה אסור לקרות בו. וכ"כ הריטב"א וחי' הר"ן, דהכא מיירי בחומש אחד שנעשה ונכתב לשמה, ואעפ"כ אין קוראין בו משום כבוד הציבור, אבל בנכתב שלא כתיקון ס"ת אפי' חמשה חומשין פסול מעיקר הדין לקרות בו.

*

הא כיצד דברים שנכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה שבעל פה
אי אתה רשאי לאומרן. הריטב"א (כאן) והר"ן (מגילה) כתבו הטעם בזה,
משום דדברים שבכתב איכא בהם חסירות ויתירות וקרי וכתוב וכדומה,
ובע"פ אין זה ניכר, ולכן אסור ללמדם בע"פ.

ודברים שבע"פ אסור לכותבם, משום שבע"פ המלמד מסביר עד
שהוא בטוח שהלומד מבין, משא"כ אם ילמד מהכתוב, יכולים לטעות
בכוונת הדברים.

ולהתוס' הטעם דדברים שבע"פ אסור לכותבם, כדי שלא יקחום
הגוים.

ומהרש"א מבאר הטעם שאסור לכתוב, כדי שלא יסמוך האדם על
הכתיבה ולא ילמד יותר, וא"א לכתוב כל הדברים שהפה יכול לדבר
בדברי תורה, ולכן בדורות הראשונים שהיה לבבם רחב היה אסור
לכתוב כדי שיחזור על תלמודו תמיד ויהיו סדורים לו תמיד, אבל עתה
שנשמעו הלבבות וא"א לזכור ע"י הלימוד בע"פ, אדרבה עת לעשות
שיהיו ד"ת סדורים לו בכתיבה.

*

הא כיצד דברים שנכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה שבעל פה
אי אתה רשאי לאומרן. הברכי יוסף (א"ח מט, ב) מסתפק האם הוי אסור
מה"ת או מדרבנן. והתוס' ישנים (יומא ע"א) בתירוץ ראשון כתבו, דהוי
רק הידור מצוה ולא אסור ממש.

*

דברים שנכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה. הטור (א"ח סימן מט)
כתב, מה שקורין פרשת תמיד ופסוקי דזמרה בע"פ, אע"ג דקיי"ל דברים
שבכתב אסור לאומרם בע"פ, כתב ר' חיים, דדבר השגור בפי העם
שרי.

והרא"ש תירץ, דרק להוציא אחרים אסור בע"פ, אבל לעצמו שרי.

*

דברים שנכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה. מצינו כמה פעמים
בש"ס הלשון "כדמתרגם רב יוסף", וכתבו התוס' (ב"ק ג' ע"ב) לפי שהיה
סגי נהור, ודברים שבכתב אי אתה רשאי לומר על פה, ולכן היה אומר
תרגום.

שוב כתבו התוס', דאין לומר הכי,
דהא כאן אמרו דמשום עת לעשות
שרי, ואין לך עת לעשות גדול מזה,
וצ"ל דנקט רב יוסף, לפי שהיה בקי
בתרגום.

ועיין משנה ברורה (סימן מט)
דסומא מותר לקרות בע"פ משום
עת לעשות לד' הפרו תורתך. וה"ה
אם הוא בבית האסורים ואין יכול
להשיג שם חומש.

ולהלכה המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לקרוא ההפטרות בחומשים
הנדפסים והוא מנהג קדמון, כמבואר בשו"ת תרומות הדשן (סימן כ').
והמ"ב כתב, דלכתחילה ראוי שיהיה מגילה שלימה כתובה על קלף,
ושכן נהג הגר"א.

*

באל"ף ב"ת. רש"י מפרש, בראשי תיבות.

המהרש"א מפרש, שכתבו האותיות בלי לעשות הפרש בין התיבות.
הריטב"א מפרש, שהאותיות נכתבו מפוזרות.

*

הכא במאי עסקינן בסירונין. רש"י מפרש, תחילת המקרא כתב תיבה
ואח"כ ראשי תיבות.

והכסף משנה (פ"ו מהל' ס"ת ה"ג) כתב, דלהרמב"ם היינו שכתב שלש
שלש תיבות בשורה אחת. וראה ב"י (סי' רפ"ג).

דף ס' ע"ב

א"ר אלעזר תורה רוב בכתב ומיעוט בעל פה וכו' ור' יוחנן אמר רוב
על פה ומיעוט בכתב. הפמ"ג (א"ח בפתיחה כוללת) מביא מספר באר שבע
שהקשה, איך אפשר לומר שהתורה שבכתב הוי רוב. וכתב שרשי' תירץ
זאת, דרש"י כתב שתורה שבכתב כולל הלכות הנלמדות ב"ג מדות.

אך א"כ צ"ב מה הסברא של ר' יוחנן שסובר דתורה שבע"פ הוי רוב,
דמה שאינו נלמד ב"ג מדות בודאי אינו הרוב. וכתב הבאר שבע, דר'
יוחנן ס"ל שמה שנלמד מ"ג מדות הוי בכלל תורה שבע"פ, ונחלקו האם
מה שנלמד ב"ג מדות הוי בכלל תורה שבע"פ או בכלל תורה שבכתב.
וכתב הפמ"ג, שיש נ"מ בזה לגבי הא דתורה שבכתב מותר לכתוב,
ובע"פ אסור לכתוב, דמה שנלמד ב"ג מדות יהיה תלוי במחלוקת האם
מותר לכתוב.

*

טעם שהפיוטים נכתבו בלשון שאין רוב בני אדם מבינים

רוב על פה ומיעוט בכתב וכו'. בתוס' פירשו, דאם היה נכתב הכל
לישראל היו העכ"ם כותבין להם
התורה. ובשו"ת שער אפרים (סי' י"ג)
כתב, דמהאי טעמא יסדו רבותינו
בעלי הפייט, פיוטיהם בלשון שאין
רוב בני אדם מבינים, כדי שלא יבואו
העכ"ם ויתפללו אלו התפילות לע"ז,
וכמו ששבחו חכמים ג"כ לאנשי בית
אבטינס וחבריו על שלא רצו ללמד
מעשה הקטורת, עיי"ש. ועיין שו"ת
תשובה מאהבה (ח"א סי' א' אות נד).

*

אם לעתיד לבא יחזור האיסור למקומה

דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה. הגאון ר'
משה שטערנבוך שליט"א בהקדמת ספרו מועדים וזמנים (חלק
א', אות א') כתב לחקור, כשנזכר בקרוב לביאת משיח צדקינו,
האם נחזיר עטרה ליושנה ונימא שאסור ללמוד תורה שבע"פ
מן הכתב, וא"כ הספרים שבידינו נצטרך אז לגנוזם.
ומצדד שם דדיני התורה כפי המקובל אצלנו היום, לא
יצטרכו גניזה, אבל התורה שנזכה לשמוע מפי אליהו והסנהדרין
ברוח הקודש, בזה נחזיר עטרה ליושנה.

מדור
כור המבחן
שאלות

- א. איזהו עדיף טפי, פושעי ישראל, או נביאי אומות העולם?
- ב. כמה עיירות היו בטור מלכא?
- ג. למה נענשו כפר סכניא של מצרים, שהיו צדיקים?
- ד. כמה היתה רחוקה כרך ביתר מהים הגדול?
- ה. מי הרג זכרי הנביא?
- ו. מהיכן ילפינן שהראה הקב"ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני?
- ז. על מה דרשו הפסוק "כי עליך הורגנו כל היום"?
- ח. היכן מצינו שתפילין ששל ראש גדול משל יד?
- ט. כמה בתי כנסיות היו בכרך ביתר?
- י. על מי קינן ירמי' "על אלה אני בוכה"?
- יא. האם יש אופן בקנה מסיקריקון ואח"כ מהבעלים, דקנה (למשנה ראשונה)?
- יב. מתי כ"ע מודו דבי"ד טוענין לירש וללוקח?
- יג. כמה שנים צריך הלוקח להזהר שלא יאבד שטריה?
- יד. הלוקח מגוי שבא מחמת אנפרות מהו?
- טו. הלוקח מסיקריקון מהו?
- טז. בי"ד העומדין למנין, מתחילין מן הגדול או מן הקטן?
- יז. מי מהתנאים והאמוראים שהיו מופלגין בתורה וגדולה?
- יח. היכן מצינו (בדפים הללו) ישראל עשיר?
- יט. היכן מצינו ששאל המלך למד, ולא לימד לאחרים?
- כ. למה מהני קנין לפעוטות?
- כא. טעותן של פעוטות עד כמה?
- כב. מתנתם של פעוטות מהו?

התשובות בדף כ'

מדברים שבכתב לומר בע"פ, ושאינן חילוק בין הקורא בס"ת להקורא דרך לימוד.

*

אם מותר לומר תהלים בעל פה

דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה. כתב בשו"ת חוות יאיר (סימן קעה) "נשאלתי בכתב מחזון מופלג ובעל תורה ממדינת פולין, שהיה גומר בכל יום תהילים בע"פ, ואמר לי שכמה פעמים הי' לבו נוקפו, מפני דארו"ל כתוב לך דברים שבכתב אין אתה רשאי לאומרם בע"פ, רק שכך ראה מכמה גדולים וישישים בפולין, ושאל את פ'".

והאריך שם, אם הקפידא הוא דוקא על מה שכתוב בחומש, או אף על נ"ך. ומסיק: "והנה אחר דנהגו ברוב תפוצת ישראל לאמור תהלים בציבור בכל יום וודאי דלאו לשם תורה נהגו כך רק לעורר רחמים ולהגביר חסדי דוד הנאמנים ולהעביר גילולים ולהשבית אויב וקטרוגים כענין זמירות, ואחר דנאמרים יום יום מקרי ג"כ שגור ורגיל בפי כל דרובא ככולא ומותר לפי כל התירוצים הנ"ל".

*

דבי ר' ישמעאל תנא אלה אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. כתב התוס' ר"ד, פ' אבל משום עת לעשות לה' התיירו חכמים לכתוב, ובזה סמך רבי שכתב המשנה, ואחריו כתבו הבריות, ורבינא ורב אשי כתבו התלמוד וכן כל חכמי הדורות כותבין פירושיהן.

עוד כתב המ"ב, דמי שדורש ברבים בהרבה פסוקים שבתורה וקשה לו לחפש בכל שעה בחומש מפני כבוד הצבור אפשר שיש להקל. ובביאור הלכה כתב: "ולענין אמירת הלל משמע בתוספות ישנים דיומא ג"כ שיש להקל עיי"ש הטעם, אבל כ"ז אם רגיל בפיו היטיב שלא יבוא לטעות בו כי בקל יבוא לטעות באמירת לא לנו לקאפיטל קל"ה ולא יצא ידי הלל וגם ברכתו יהיה לבטלה".

*

דוקא פסוק שלם או אפי' חצי פסוק

דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה. בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' פא) כתב, שקרוב הדבר לומר שלא נאסר לקרות פסוק על פה, משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן בע"פ, אלא כשגומר כל הפסוק, שהרי אנו רואים שנהגו בכך בש"ס ופוסקים, שכשצריכים להביא פסוק אין כותבים כולו אלא וכו', שנראה מזה שנהגו שלא לגמרו, מפני הטעם שכתבנו. אלא שאני רואה מפ"ק דגיטין (ו ע"ב) שאפי' איזה תיבות מן הכתוב דינן כהפסוק שלם, (דאמר' ב' תיבות כותבין בלא שרטוט, ג' אין כותבין. והכי ק"ל ביר"ד סי' רפד ע"ש) ואולי יש לחלק בין שרטוט לקריאה. ע"כ.

אמנם מהר"ל מפראג בתפארת ישראל (ס"ס סז) נראה שאוסר אפי' בחצי פסוק כל שיש משמעות לענין הנאמר בע"פ. והובא בכנה"ג (סי' מט). ועיין בשו"ת חקרי לב (חא"ח סי' יד) שאוסר אפי' בתיבה אחת

דף נו ע"א

דוד אתמוהי קא מתמה. הקשה מהרש"א, הא לשון חדא אמרו. וי"ל עפי"מ שכתב התרגום, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, דייתי בני רומי לשם לציון, ושם יבואו מושיעים,

ויהרגו טבח רב לה' ברשעים, ויש להבין למה יהיה כך. אבל הענין כמ"ש הזוהר (ח"א קז.) כי במצרים היתה כל כך התגברות הטומאה, עד שאפילו מלאך שליח ה' לא היה יכול לילך לשם פן יתעב, עד שהשכינה בעצמה הלכה לשם, אמנם ברומי היתה גם כן כל כך התגברות, עד שאינו נאות ששכינה תשרה שם, ולכך אין רומי נופלת שתלך השכינה לשם, ומה עשה הקב"ה, נותן בלב רומי לילך ולצבוא על ירושלים, ושמה יעלו מושיעים, ושמה תהיה מפלתם בארץ ישראל.

וזהו מאמר דוד (תהלים ס, יב) מי יובילנו עיר מצור ומי ינחני עד אדום, כי לשם אי אפשר להלך, כי הלא אתה אלהים זנחתנו וכו', ואי אפשר לילך לשם, כי אם כאשר יבואו לארץ ישראל בהר ציון להלחם, שם תהיה במ המגפה אשר יגוף ה', וזו היתה טעותו של בר דרומא, כי דוד אמר בדרך תמיה, מי יובילני לשם, אם כן הם בטוחים בזה, אבל באמת טועים הם, כי בעל הסיבות יסבב שיבואו לארץ ישראל ושם תהיה קבורתם ומפלתם, א"כ ברומי אי אפשר, כי שם אלהים יזנח, אבל כשבאו לארץ ישראל להלחם בבר דרומא, שם השכינה יצאה להלחם ולא הוה ליה לומר אלהים זנחתנו וכו', כי לא יזנח ה' שמה, וזהו היה חטאו שנענש. (יערות דבש ח"א דרוש י.)

*

צבי אין עורו מחזיק את בשרו

מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו וכו'. בשו"ת הלכות קטנות (חלב ב סימן ג) כתב, כי הצבי הוא גס וכבד בשר הרבה, אלא שהקב"ה דחק את בשרו בתוך עורו עד מאד, שמחמת כך הוא רץ, והוצרך לו זה לפי שהוא גדל בהרים במדברות, ואם לפי כובד בשרו היה מהלך לא היה מגיע למקומות הצריכים לו להתפרנס ולברוח מפני החיות, ומאחר שנשאר בשרו דחוק בתוך עורו אין מונע ממנו המרוצה. ועל פי זה כתב לבאר כוונת התנא (אבות פ"ה) הוי עז כנמר קל כנשר רץ כצבי וגבור כארי, עיי"ש.

*

אמר לו לקיסר מרדו בן יהודאי אתא עליהו. הנה הרואה יראה, כל חרבנות ארץ ישראל והריגת עם רב מישראל, נסתבבו מדברים קלים, דמסיבת קמצא ובר קמצא חרבה ירושלם ובית המקדש, ומסבת התרגולים חרב טור מלכא, ונהרגו עם רב מישראל, ומסיבת שקא דרספק חרבה ביתר, שהיה בה רבוי חכמים והמון העם עד אין מספר, וכל זה היה כך להודיע כי עתה בבית שני, לא היה בידם עבירות חמורות עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, אלא עונות קלים שאדם דש בעקביו, שהם לשון הרע ושנאת חנם, שבעבורם נגזרו עליהם גזרות קשות אלו, ולכן הסיבות שלהם היו סיבות קלות, שאינם כדאי שיהיה נולד ומסובב מהם דברים קשים אלה. (בן יהוידע).

*

דף נו ע"ב

מבני בניו של המן למדו תורה וכו'. עיין תפארת שלמה (לפורים) שזכה המן לכך, בשביל שנהנה מסעודתה של אותה צדיקת אסתר, והיה שואף מעט מחיות דקדושה.

מדור אגדה

והחתם סופר בדרשותיו (ח"א דף ר"ב ע"ב) פי' הפסוק, ופני המן חפו, כי המן גימטרי' צ"ה, צ"ד ממנו בטומאה הצ"ד דצי"ד, וא' ניצוץ קדושה שבני בניו למדו תורה ברבים, ואותו ניצוץ נפרד ממנו טרם התלותו, ע"כ ופני המן חפו גמטרי' צ"ד, עיי"ש.

*

מבני בניו של המן למדו תורה וכו'. כיון שיצאו גרים מהמן, לכך לא אמרין "ארורים בניו", כמו שכתבו התוספות הנוסחא (מגילה ז ע"ב) ד"ה דלא. (יערות דבש ח"א דרוש ח).

*

בזכות שנתקדש שם שמים ע"י המן

מבני בניו של המן למדו תורה וכו'. הקדוש ברוך הוא לפעמים מכה שונאי ישראל ועושה להם נקמה גדולה. וחסד הוא להם מה שהקדוש ברוך הוא מכה אותם, כי על ידי כן נתקדש שמו של הקדוש ברוך הוא, כמו בפרעה וסנחריב והמן וסיסרא שעל ידם נתקדש שמו יתברך, ועל ידי זה זכו שמבני בניהם התקרבו לה' כמאמר חכמינו ז"ל מבני בניו של פרעה ובני בניו של סנחריב מבני בניו של המן כו'.

אבל לעתיד לבוא יעשה הקדוש ברוך הוא נקמה גדולה בכל הגוים ואי אפשר לבוא להם מזה איזה תקומה אחר כך, כי אי אפשר להוציא מבני בניהם איזה ניצוץ קדוש כמאמר חכמינו ז"ל אין מקבלין גרים לימות המשיח, ונמצא אי אפשר שיבוא מזה איזה חסד. (קדושת לוי, איכה; וראה מ"ש רביה"ק בדברי יואל, פ' בא, רכו; קרח יב).

*

ובביזה לא שלחו את ידם

מבני בניו של המן למדו תורה וכו'. יש לפרש הפסוק (אסתר ט, י) ובביזה לא שלחו את ידם, על פי מה שמצינו שמבני בניו של המן למדו תורה ברבים, הרי שלא כלו זרעו לגמרי, והטעם על זה דכתיב (שמות ב, יב) וירא כי אין איש עתיד להתגייר, על כן ויך את המצרי וגו' (שמו"ר פ"א כ"ט). ולכן באלו שראו ברוח הקודש שהיו בהם ניצוצות קדושות לא נגעו בהן, וידוע מה שפירשו וראיתי את דמעת העשוקים (קהלת ד א), דקאי על ניצוצות הקדושה העשוקים בתוך הטומאה, וז"ש "ובביזה", במקום ביזה, "לא שלחו את ידם" לנגוע בהן. (ישמח משה, תולדות).

*

הא אין מקבלין גרים מעמלק

מבני בניו של המן למדו תורה וכו'. הגה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין, כתב כמה פעמים בספריו, שמה שאמרו מבני בניו של המן למדו תורה וכו', לא על ידי שנתגייר אחד מזרעו, דהרי אין מקבלים גרים ממנו, רק שגוי אחד מזרעו בא על בת ישראל באונס ונתעברה ממנו, והוא נקרא "מבני בניו", כדקרייה קרא למגדף בן המצרי, ורק בן הבא מעכו"ם אין קרוי בן נתייחס רק אחריה, אבל בן ישראלי מעכו"ם בין למאן דאמר הולד כשר בין למאן דאמר ממזר נתייחס אחר שניהם.

וכן מה שאמרו מבני בניו של סיסרא וכו', לפי דעת הרמ"ע מפאנו, היה מביאתו על יעל בגיותו, ולפי הגירסא בעין יעקב גבי בני בניו דהמן, ומנו רב שמואל בר שילת, ושילת היא שם אמו, אחות רבי חייא, אפשר לומר דעל כן נקרא על שם אמו כמו ר' מרי בר רחל. (ראה פוקד עקרים, אות ה; ומחשבות חרוץ, אות ה; ועוד).

*

ובספר שם משמאל (פרשת תצוה, שנת תר"פ) כתב, בודאי אין הפירוש שהיו בני בניו ממש, שהרי נשבע הקב"ה בכסאו שלא יקבל גרים מעמלק, אלא ודאי הפי' שהי' בהמן ניצוצי קדושה רבים אלא שהפכם לרע, וכמו שהגדנו כבר ממהות עמלק שהפך נהורא לחשוכא ומתקא למרירי, דאל"כ לא הי' להמן כח כ"כ, ומ"מ חלקי הטוב אינם נאבדים, ואחר רב מירוק וזיכוכ ע"י גיהנם וגלגולים מגלגולים שונים הם חוזרים אל המקום אשר הי' שם אהלם בתחילה ושוב עוד לזה העולם להשתלם בתורה ובמצוות, ואלה הם נקראים בני בניו של המן.

וכענין שפירשו המקובלים בפסוק פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים, שהם אותם החוטאים עצמם שבאו בגלגול, כן י"ל נמי להיפוך שחלקי הטוב שבהמן נתגלגלו ובאו לזה העולם, והם הם שלמדו תורה בבני ברק, ואולי טיבותא אתעביד בהו שלא נצטרכו לכ"כ גלגולים, אלא בני בנים ממש היינו שני גלגולים גלגול אחד להעביר הזוהמא וגלגול שני לבוא בקהל ה', וזכו ללמוד תורה בבני ברק.

ונראה שזכה לזה משום דבמדרש שבשעה שהעביר את מרדכי רכוב על סוס המלך ברחוב העיר אותו רשע מה הי' אומר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם ה' ברצונך העמדת להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל, הנה בא והודה שהכל הוא מהשי"ת, ובזה נתעוררו בו חלקי הטוב שהיו טמונים בקרבו, ונתפרד מעצמותיו הרע, ומאחר שלא נשארו כ"כ דבוקים בו, ע"כ הי' די להם גלגול אחד להעביר הזוהמא, וברוך ה' היודע.

ומזה לימוד לכל אדם אף כשהוא במצב רע נורא מאד ר"ל אל יקטן בעיניו שום הגה ודיבור ואפי' מחשבה טובה, אף שאין בכחו להשאר על דרך טוב, מ"מ עוד היום, ויהי' לו לתועלת עצומה מאד, שאין הפה יכול לדבר והלב לחשוב עד כמה מגיעים הדברים.

*

זו אשה ושבעה בניה. אמתלאה בת כרנבו אשתו של תרח אמו של אברהם אבינו עליו השלום, נתקנה בהאשה עם שבעה בניה דהמיתם המלך. וכמו שתרח נתקן באיוב על ידי יסורין, וכאן גם היא נתקנה על ידי יסורין אשר באו עליה, ויצתה בת קול ואמרה אם הבנים שמחה, ושם נמרוד השליך אברהם בנה לכבשן האש ולא עשה רושם, וכאן עשה רושם לתיקונה על קידוש השם. (רמ"ע מפאנו, בספר גלגולי נשמות, אות א).

*

דף נח ע"א

אמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים ענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו וכו', אמר מובטחני בו וכו'. הדבר תמוה, דהתינוק לא חידש בזה דבר, רק הוא אמר תחלת פסוק, והתינוק סוף פסוק, וכי בשביל זה היתה הבטחתו שיוורה הוראה, והפריז לפדות אותו בממון הרבה.

וי"ל לפי מה דקיימא לן (לעיל מה ע"א) אין פודין את שבויים כו' מפני תיקון העולם, שהשוסיים לא ירבו לשבות מהם שבי, ופסקו הפוסקים מהדין אינו מחויב לפדותו יותר מכפי דמיהן, אבל לפנים משורת הדין, אם רוצה להחמיר יחמיר.

ואמרינן (ב"מ ל"ב) לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על דברי תורה ולא הלכו לפנים משורת הדין. ועיקר הלימוד דיש לילך לפנים משורת הדין הוא משום דכתיב, והלכת בדרכיו, מה הקדוש ברוך הוא מתנהג לפנים משורת הדין, אף אנו מחויבים, כי חס ושלום אם יצא הקב"ה במשפט עם הבריות, מי יזכה לפניו בדין, ולכך גלו, בשביל שלא הלכו לפנים משורת הדין.

ואם כן יובן, דר' יהושע בן חנניה עמד בפתח בית האסורים להתנצל שלא יפדה אותם, ואמר כי יש בו תיקון עולם, כי מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים, כי אם ירבה בפדיון, יבזו רבים מישראל בשביל דמי פדיונם, ובזה הרגיש התינוק, ואמר הלא ה' זו חטאנו לו אשר בדרכיו לא הלכו, שלא הלכו לפנים משורת הדין כדרכי ה', ולכך נחרב הבית, ואם כן אם אתה תלך לפי הדין, גם אתה תעשה כדרכם, וחובה עליך לילך לפנים משורת הדין ולפדות אותי אפילו יותר מדמיהן, ובזה הרגיש ר' יהושע בן חנניה כי דבר גדול דיבר, ובזה היה בטוח כי יהיה לאילן רב, ופדה אותו לפנים משורת הדין. (יערות דבש ח"א דרוש י).

*

עוד י"ל, דיש שני מיני פורענות, אחד הבא מאת ה' והוא לפי הנראה רע, אבל יש בו הטוב המוחלט, ותחלתו קשה וסופו רך ומתוק, כי הוא למרק עונות, כי מפני עליון לא תצא רעות כלל. אבל מין שני הוא, שהקב"ה מסלק ממנו השגחתו ומסרו לפגעים, שוטרי זמן וכסילי השמים ומקרי טבע, ואז ישבע רעות רבות, והוא רע המוחלט כי ה' סר מעליו, ואינם יסורים של אהבה.

והנה שני אופנים הללו יש לפרש בקרא מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים הלא ה', וכאן יש באמת אתנחתא, להורות כי הלא ה', מוסב למעלה, שהוא ה' הנותן יעקב וישראל לבוזים ומאתו בהשגחה בא, ונתן הטעם למה עשה כן, "זו חטאנו לו", ופירש רד"ק מלת "זו" כמו אשר חטאנו מבלי הלוך בדרכיו וכו'.

אך יש לפרש באופן השני, מי נתן למשיסה יעקב וכו', ובאה התשובה הלא ה' זו חטאנו לו, מבלי הלוך בדרכיו כי הלכנו בקרי עמו, ואף הוא הלך בקרי עמנו, ונמסרנו לממשלת המזל, ובסיבה זו באנו לבזו ומשיסה, וא"כ הלא ה' מוסב למטה, לזו חטאנו לו וכו', אבל לא שהוא נתן למשיסה וכו', ולא היה מאת ה'.

והנפקא מינה בין שני הפירושים, כי אם מה' היה אין לנו להתחכם ולפדות השבויים יותר מכדי דמיהן, כי הלא רצון השם הוא למוסרן ביד שוסיים, והוא להרוס ואנו לבנות, הלא צורם מכרם וה' הסגירם, ואפילו בעניים שאלו [ב"ב דף י.] אם ה' גזר על העניים להיות חסרי לחם, איך נפרנס אותם, רק אם בני חיי ומזוני במזל תליא, אבל אם ה' שינה הטבע ונתן ישראל לשבי, אין לנו להתאמץ יותר מכפי הענין, כי זהו רצון ה', אבל אם לא היה מה' רק במקרה כי נמסרו בידי מזל, פשיטא דחובה עלינו לעשות רצון השם הנשגב ממזל, ולעשות מול המזל, להודיע כי תורתנו למעלה מטבע ומזל.

וזהו שר' יהושע בן חנניה אמר, מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים, והפסיק במאמר ולא סיים הלא השם, כי ראוי להפסיק במקום שיש אתנחתא, אך הוא בכונה הפסיק מקודם, למען שמוע איך יקרא התינוק הפסוק, והתינוק החכם הזה השכיל במלתו ולא קרא הלא ה' להפסק מאמר, להיותו שייך לראש הפסוק, רק קרא הלא ה' זו חטאנו וכו' כאילו שייך למטה שחטאנו לה' ולא שה' פעל אתנו הרעה הזאת, ואז הרגיש ר' יהושע בן חנניה בגודל חכמת התינוק, שיודע שאין לייחס להשם הרעה זו, כי אם לפאת המזל, ולא היה רק סילוק השגחתו מה', ועל כן חייב להתאמץ בפדיון שבויים, ולרפאות מחצי פגעי זמן וליתן ארוכה למה שמחצו, לכך אמר מובטח אני שיהיה איש חיל בתורה, ולא שקט עד שפדה אותו וכו'. (שם).

*

והרה"ק ר' שמחה בונם מפרשיסחא זצוקללה"ה, אמר לתרץ, כי עיקר החטא בימי החורבן, היה שכל אחד ואחד את עצמו במדריגת חבירו,

כל הנעשה שיש בזו הוי"ה יתברך, בזה הענין "חטאנו לו", כי לא היתה הדביקות כראוי, לכן הוסרה ההשגחה כאמור.

*

רבי ישמעאל בן אלישע. רבי ישמעאל כהן גדול הוא בסוד יאשיהו, וידוע חסידותו כי כמהו לא היה לפניו מלך אשר שב וגו', ובילקוט שמעוני (מלכים רמז ר"א) שלש מאות שנה עד שלא נולד [יאשיהו] נקרא שמו, ובן שמונה שנה מלך, וכי נער בן שמונה שנים מהו דעתו, אלא מאס את האלילים ושבר את המצבות וכתר את האשרים, והיתה זכותו מבקעת לפני כסא הכבוד, ובשביל הרעה שהיו ישראל עושים בסתר נאסף הצדיק רוח אפינו משיח ה', וכן רבי ישמעאל כהן גדול היה מטטרון סנדקו, ובישר את אמו מלידתו כשנראה לה, בהלכה ובחזרה מטבילת מצוה אותה הלילה כמה פעמים, והיה גם הוא מהרוגי מלכות, וניטל והופשט עורו מעליו, כשם שעשו כל בשרו של יאשיהו ככברה. ובגמרא מעשה בבנו ובתו של רבי ישמעאל שמתו בבכיה, זה היה לתיקון אמנון ותמר דודו אח ואחות כי יפת תואר היתה. (רמ"ע מפאנו בספר גלגולי נשמות, אות י').

*

מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה וכו'. הענין כי היתה תקון מעכה בת תלמי מלך גשור יפת תואר, וגם היתה מניצוץ צפנית אמו דאבנר, והיא היתה בעלת אוב דאסקיה לשמואל, ונרמז כי היא תקונה בצפנת וצפנית כולם לשון אחד, והאדם מכוער היה אבשלום בנה, והשבאי היה תלמי מלך גשור, וההתלבשות משבעה חלוקים והתפשטות כי כן אמרו רבותינו ז"ל כי בנות כותים בשעת מלחמה מתקשטות להזנות לאחרים, ועל כן נצטערה לתקון כל הנזכר לעיל. (רמ"ע מפאנו בספר גלגולי נשמות, אות צ).

*

מעשה באדם אחד שנתן עיניו וכו'. ההוא שנתן עיניו באשת רבו היה מנשה שהיה במקדש ראשון, ומעשה זה היה במקדש שני, ובעל שגירש אשתו הוא אמון, שבא על אמו שהיא אשת מנשה, והאשה שנתגרשה היא אמו של אמון משלמת בת חרוץ אשת מנשה. (רמ"ע מפאנו בספר גלגולי נשמות, אות מ).

*

דף נח ע"ב

הניח מעותיו על קרן הצבי. שהצבי קל לרוץ כהיה דתנין (פרק ה' דאבות) הוי רץ כצבי, ונמצא שזה שמניח מעותיו על קרן צבי הוא מזומן להפסיד, שהצבי ירוץ קל חיש ולא יוכל להשיגו. ושמעתי שטבע הצבי להפיל קרנותיו לזמן ידוע, ושמוא יפילם באחת הגאיות או הפחתים ולא ימצאו. (תוס' יו"ט כתובות פ"ג מ"ב).

*

דף נט ע"א

תורה וגדולה

מימות משה עד רבי וכו' מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. המילה "גדולה" משמעה עשיר ובעל חסד גדול,

כי חייב כאו"א להתנהג לפי מדריגתו. דהיינו, אם הוא עני ובן תורה ואין ביכולתו לעסוק בצדקה ובגמ"ח, צריך לעסוק בתורה ובעבודה כפי כוחו. ואם הוא איש עשיר, צריך להיות עיקר עבודתו בצדקה ובגמ"ח להציל את עני מיד עשקו ודחקו. ואף שאין יכול כ"כ לעסוק בתורה חשוב הוא לפני השי"ת מאד, כי עשה מה שמוטל עליו, ואחד המורבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לשמים. ואם בא איש א' לפני ת"ח וצדיק ויספר לו מצבו ומעמדו ואין יכול לעזור לו בממונו כי איש עני הוא, מחויב להתפלל בעדו שיצילהו ה' מכל צרה שלא תבא ח"ו.

ובימי החורבן נתקלקלו המדריגות, וכאו"א אחז במדריגת חבירו ולא כפי המדריגה השייכת לו. היינו, אם אחד היה יכול לעזור לחבירו בממונו, כי היה איש עשיר, הבטיח לו שיתפלל בעדו. או שחשב בלבו שבמקום הצדקה וגמ"ח, אלמוד איזה דפים גמרא וכדומה. והתינוק החריף והחכם הזה, כשראה שריב"ח מתפלל עליו את הפסוק הזה, מי נתן למשיסה יעקב וכו', בבכי ובקול תפילה ותחנונים. אמר לו אותו התינוק, הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך, שזה עיקר החטא, ורמז לו התינוק בזה, שהוא הולך במדריגה ובדרך שלא שייכת לו, כי ריב"ח עשיר גדול היה. ואמר לו התינוק, מה לך לעסוק בתפלה לבד, הלוא עיקר עבודתך כעת, צריך להיות בממונו, ולפדות אותי. ואז כשראה חכמת התינוק לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה. ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראות בישראל. (קול שמחה).

*

והגאון רבי שלמה קלוגער זצ"ל מפרש, כי אם כוונת התינוק היתה רק להודיע שידוע סוף הפסוק, היה די שישב לו "הלא ה' זו חטאנו לו", ומדוע סיים הפסוק כולו, מזה ראה ריב"ח שיהיה מורה הוראה.

דהנה קי"ל כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן, ולכן סיים התינוק כל הפסוק. אולם הלא קשה איך אמר ריב"ח רק חצי הפסוק, ולא כולו. אבל הלא יש לומר כיון דהכתוב נאמר בדרך שאלה ותשובה, בע"כ דנאמר בשנים, השאלה ע"י רוח"ק "מי נתן למשיסה יעקב", והתשובה "הלא ה' זו חטאנו לו" ע"י כנסת ישראל, וכיון דהפסוק נאמר בתחילה בשנים, לכך מותר גם לנו לפסקו בשנים (עיין מג"א או"ח תכ"ב סק"ח). אבל סיפא דקרא דנאמר ע"י אחד, ידע התינוק דאסור להפסיק.

לכן לריב"ח היה מותר להפסיק, כי פסוק שלו נאמר בשנים, אולם סיפא הנאמר ביחיד לא הפסיקו התינוק ואמרו כולו, מזה ראה ריב"ח שיהיה מורה הוראה.

*

והייטב לב (פ' דברים) כתב לפרש, על פי מה שכתב הרמב"ם במורה, שהאיש אשר לא יסור מחשבתו מה' תמיד, תהיה גם השגחת ה' עליו תמיד, אולם האיש אשר הפנה מחשבתו לפעמים מן הבורא יתברך, תהיה ההשגחה בו רק בעת חשבו בה', ותמעט השגחתו יתברך ממנו בעת שפנה מחשבתו ממנה, ממילא אם לפעמים תמצא הרע אחד מן החסידים השלימים, אז לא מצא אותו רק בעת שפנה מחשבתו ממנו יתברך.

והנה ידוע מה שאמר החוזה מלובלין זצ"ל, בכוונת "חכמת המסכן בזויה", כלומר חכמת האדם שהולך בדרכיו של היצ"ט שנקרא "ילד מסכן", הוא "בזו-יה", שיראה בכל דבר כוחו של הוי"ה יתברך, ממילא מכל דבר שיראה יבין גדולת הבורא.

וזה שאמר ריב"ח, "מי נתן למשיסה יעקב", היינו פחותי ערך וגם ישראל בני עליה לבוזים, והיא קושית הפילוסופים על ענין ההשגחה, ועל זה השיב התינוק הלא "הוי"ה זו", ר"ל היות שראוי לדעת ולומר על

ומשה רבינו ע"ה חוץ מזה שלמד עם ישראל כל המ' שנה במדבר, פרנס אותם ג"כ. וכן רבינו הקדוש, חוץ ממה שנהנו כולם מאור תורתו, פרנס הוא אחרים משלו, ובזבז אוצרותיו בשני בצורת. (דרשות חת"ס).

*

הקדושים אשר העשירות לא יזיק להם, הקב"ה ממציא להם פרנסתם בניקל

מימות משה עד רבי וכו'. אמרו באבות (ג, ה) כל המקבל עליו עול תורה, מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. ולכאורה סותר משנה זו, להמשנה יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ.

אבל באמת יש חילוק בין הני תרי משניות, דאם האדם מקבל עליו עול מלכות שמים, אזי אפי' אם יהיה לו כל טוב אינו אוכל יותר מדאי, וכמו שמצינו ברבינו הקדוש שה' לו תורה וגדולה במקום אחד, ואעפ"כ אמר בשעת מיתתו (כתובות קד, א) שלא נהנה אפי' באצבע קטנה, וכן מצינו כמה קדושים, וזה קאי עול תורה. דהיינו הקדושים שהקב"ה יודע אשר העשירות לא יזיק לו כלל, אזי אדרבא מעבירין ממנו עול דרך ארץ, שהקב"ה ממציא לו פרנסתו ומלאכתו נעשית ע"י אחרים.

אבל אידך משנה מיירי באדם שלומד תורה, ואם הי' לו פרנסה בניקל היה רם לבבו מאחיו, בזה אמרו יפה ת"ת עם ד"א.

ובזה יש ליתן טעם מה ששבט לוי היו בני חורין במצרי' ולא היו עובדי' כלל. שהם היו מקבלים עליהם עול מלכות שמים ועול התורה במצרים לכן היו מעבירים מהם עול ד"א. (תפארת שלמה, בחקותי).

*

משה, רבי, ורב אשי, נרמזים בתיבת "בראשית"

מימות משה עד רבי וכו' מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. יוצא לנו, שאצל משה ואצל רבי וגם אצל רב אשי, היו תורה וגדולה במקום אחד. וי"ל ששמותיהם של שלשה עמודי התורה הללו, נרמזים בתחילת התורה בהמלה "בראשית", דעל משרע"ה אמרו חז"ל "בראשית בשביל משה שנקרא ראשית", שנאמר "וירא ראשית לו" נברא העולם. ובהמלה "בראשית" ישנם גם אותיות "רבי" "רב אשי", רבי בתור מסדר המשנה, רב אשי בתור מסדר הגמרא. ואף אותיות "רש"י" בתור מפרש היותר מפורסם במקרא במשנה ובגמרא, ישנם בהמלה "בראשית", והוא פלא. (הגאון ר' שמעון סופר זצ"ל, הובא בילקוט הגרשוני).

*

דף נט ע"א

כל כבודו של לוי משום שמשרת את הכהן

אמר אביי נקטינן אין שם כהן נתפרדה חבילה. מבאר החת"ס, דכל כבודו של לוי משום שמשרת את הכהן, ולכן אם אין כהן ליכא כבוד ללוי.

עוד כתב החת"ס בשם המרדכי, שכבודו של לוי משום כבוד משה רבינו, והא דאם אין כהן נתפרדה החבילה, היינו משום שזה כבודו של משה שיקראו ת"ח לפני לוי.

*

דף ס' ע"א

המחבר ספר שלא לשם שמים עובר על דברים שבע"פ אי אתה רשאי לכותבן

עת לעשות לה' הפרו תורתך. בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן רח) כותב בתו"ד: כל המחבר ספר ומתערב במחשבתו לגדל שמו, רבצה בו האלה האמורה במילי דאבות (פ"א מ"ג) נגיד שמא אבד שמא, ולא תעשה ידי תושיה להוציא מחשבתו אל הפועל כי יבואו מבקריו מומין ויחפשו וימצאו,

מלבד שהוא עובר איסור דאורייתא דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן ולא הותר אלא משום עת לעשות לה', ואם איננו עושה לה', הרי איסורו במקומו עומד.

ולעומת זה, היודע בעצמו כי כל מגמתו לשם הי"ת להגדיל תורה ולהאדירה ורק מוזהר בר מפני חשש מבקריו מומין ומלעיגים ומלעיבים במלאכי ה', עבירה היא בידו, וכשם שיקבל עונש על הדרישה הנ"ל, כן יענש זה על הפרישה, אחז"ל [נדרים ס"ב ע"א] עשה דברים לשם פעלן ודבר בהם לשמן.

וראה מה שכתב החת"ס בכתביו (אגרות סופרים, 1) כאשר הג"ר דניאל פרוסטיץ ז"ל השתדל שיקבלו את החת"ס לרב בפרעשבורג, וע"כ ביקש שישלח לו חידושי תורה כדי להראות כחו בתורה לפני ראשי קהל פ"ב, וע"ז השיבו החת"ס: "אינו מן הראוי שאשב לעסוק מעיקרא בסוגיא על שם כך למצוא חן בעיני אדם. ומה יאמר נותן התורה יתברך שמו".

ובשו"ת אפרקסטא דעניא (ח"א סי' ב') תמה הרב השואל הגאון ר' יחזקאל פאנעטא זצ"ל אבדק"ק דעש, דלפי דברי החת"ס האמורים, א"כ איך מצאנו ידינו ורגלינו בהדפסת חידושי תורה, דמי יאמר זכיתי לבי. והגאון המחבר האריך שם בדברי החת"ס.

וע"ע בהקדמת שו"ת חתן סופר, לחם שלמה על הראב"ן (סי' מ"ב), פדה את אברהם (מערכת ס' אות ז') פני יצחק (אבולעפייא, בהקדמה לחלק ה') ובהקדמת ספר מועדים וזמנים (חלק א') מ"ש בדברי החת"ס.

*

דף ס' ע"ב

תורה שבכתב ביום, ותורה שבע"פ בלילה

דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומן על פה. ידוע מ"ש האר"י ז"ל (בשער המצות פ' ואתחנן) שאין ראוי לקרוא מקרא בלילה. והריקאנטי (פ' יתרו) כתב, שצריך האדם לעסוק בתורה שבכתב ביום, ובתורה שבע"פ בלילה, וכמ"ש רז"ל בפרקי ר' אליעזר (פרק מו), כל אותן ארבעים יום שעמד משה בהר, היה קורא מקרא ביום ושונה בלילה.

וכ"ה במדרש נחומא (ס"פ כי תשא סימן לו), ומנין היה יודע משה אימתי יום ואימתי לילה, אלא כשהקב"ה היה מלמדו תורה שבכתב היה יודע שהוא יום, וכשהיה מלמדו על פה משנה ותלמוד היה יודע שהוא לילה וכו'.

והרד"ל בביאורו לפרקי דר"א (פמ"ו אות י') כתב בביאור הדבר, כי זמן המקרא ביום, מפני שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומן בע"פ, וצריך לקרותן מתוך ספר. ולא כ"ע שכיחי נרות בלילה. (ובמנחות מג לילה אינו בראיה אצל אחרים) ומש"ה אין זמן מקרא אלא ביום, שהכל יכולים לקרות מתוך הספר, ובלילה קבעו זמן לתורה שבע"פ, שלא ניתנה ליכתב.

מדור לומד וחוזר

דף נח ע"א

א. תנן: לקח מסיקריקון וחוזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל (למשנה ראשונה)

מחלוקת רב ושמואל

רב: כתב לו שטר קנה

שמואל: אף בשטר לא קנה, עד שיכתוב לו אחריות

דף נח ע"ב

א. הגמ' מביאה ראייה מברייטא לשיטת שמואל

דתניא שאם האשה כתבה אחריות קנה

ורב מתרץ, ד"אחריות" היינו כתיבת שטר בעלמא, ולא אחריות נכסים.

ב. תנו רבנן: לקח מן הסיקריקון ואכלה שלש שנים בפני בעלים, וחוזר ומכרה לאחר, אין לבעלים על לוקח שני כלום.

הגמ' מקשה, למה נקט דוקא "לוקח שני", הא אם טוען שזבנה מהבעלים, אפילו לוקח ראשון נמי, ואם לא טוען, אפי' שני נמי לא.

ומתריך רב שיש: דהכא מיירי דלא קטעין (דהראשון זבנה), וללוקח שני אנן טענינן ליה, משא"כ ללוקח ראשון.

ג. עכו"ם הבא מחמת חוב, או מחמת אנפרות (גזל בעלמא), [ואין בכוחו להרוג את הישראל], אין בו דין סיקריקון, והלוקח ממנו צריך להחזיר הקרקע לישראל (לעולם) בחינם (כפרש"י).

ואמר רב יוסף, דבבל אין בו דין אנפרות, והלוקח א"צ להחזיר השדה (דכיון שלא אזיל קביל עליה אמרינן דמחלי).

ד. עובדא דגידול בר רעילאי: שרצה ר"פ לכתוב לו שטר טירפא, ואמר לו ר"ה ברי' דר"י שאין לו כלום, משום שהניח מעותיו על קרן הצבי.

ה. נותן לבעלים רביע

רב: רביע מהמעות שנתן הלוקח לסיקריקון (דהיינו חמישית מהקרקע), ויכול לשלם במעות או קרקע

שמואל: רביע מהקרקע (שהן שליש במעות) ויכול לשלם במעות או בקרקע.

ו. הגמ' מקשה על שמואל מזה דתניא להדיא "רביע במעות"

דף נט ע"א

א. אמר רב: אני הייתי באותו מגין דבי רבי שתקנו אם שהתה וכו' כל הקודם ליקח זכה. והתחילו ממנו לשאול דעתו.

ומקשה הגמ', מזה דתנן דיני ממונות מתחילין מן הגדול

תירוץ: בבית דין של רבי נהגו להתחיל מן הקטן (טעם הדבר, מחלוקת רש"י ותוס').

ב. מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד.

קשיא: הא הוה יהושע

תירוץ: הוה אלעזר

קשיא: הא הוה אלעזר (לאחר שנפטר יהושע)

תירוץ: הוה פנחס.

קשיא: והא הוה פנחס (לאחר שנפטר אלעזר)

תירוץ: הוו זקנים

קשיא: הא הוה שאול

תירוץ: הוה שמואל. (והא נח נפשיה, כולו שני קאמרינן).

קשיא: והא הוה דוד

תירוץ: הוה עירא היאירי. (והא נח נפשיה, כולו שני בעינן).

קשיא: הא הוה שלמה

תירוץ: הוה שמעי בן גרא. (והא קטליה, כולו שני קאמרינן).

קשיא: הא הוה חזקיה

תירוץ: הוה שבנא. (הא איקטיל, כולו שני קאמרינן).

קשיא: והא הוה עזרא

תירוץ: הוה נחמיה בן חכליה.

ג. רב אחא: מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד

קשיא: והא הוה הונא בר נתן

תירוץ: הונא בר נתן הוה כייף ליה לרב אשי

ד. מתני': חרש רומז ונרמז, בן בתירא אומר: קופץ ונקפץ (במטלטלין).

הפעוטות מקחן מקח, וממכרן ממכר (במטלטלין).

ה. שתי לשונות בדעת רב נחמן בחרש לענין גיטין

לישנא קמא: בגיטין דברי הכל דצריך רמיזה, ולא סגי בקפיצה

לישנא בתרא: מחלוקת ת"ק ורב בתירא הוא אף לענין גיטין

מדור
כור המבחן
תשובות

יד. צריך להחזיר השדה לבעלים לעולם ובחינם (לפרש"י),
חוץ בבבל, נח:

טו. למשנה ראשונה: לקח מסיקריקון ואח"כ מבעה"ב,
מקחו בטל (מחלוקת רב ושמאל בשטר), לקחו
מבעה"ב, ואח"כ מסיקריקון מקחו קיים

למשנה אחרונה: בזמן שהבעלים יכולין לקנות
מהלוקח, ולשלם לו מה שהוציא על השדה, הם קודמין
לכל אדם, ואם לאו צריך לשלם לבעלים רביע (בשהתה
בפני הסיקריקון י"ב חודש)

טז. דיני ממונות וטהרות: מן הגדול, דיני נפשות: מן הקטן.
(חוץ מבי"ד של רבי שהיו מתחילין לעולם מן הקטן,
נט.

יז. רבינו הקדוש, רב אשי, הונא בר נתן, נט.

יח. בוניים בן נוניים, נט.

כ. נט. (רש"י ד"ה שאול)

כ. משום כדי חייו תקינו ליה רבנן, נט.

כא. עד שתות (כגדול) נט.

כב. רב ימר: אין מתנתו מתנה, מר בר רב אשי: מתנתו
מתנה, נט.

א. פושעי ישראל, נז.

ב. שישים, נז.

ג. משום דלא איתאבלו על חורבן ירושלים

ד. מיל, נז.

ה. שרי יהודה במצות יואש, נז:

ו. על נהרות בבל וגו', נז:

ז. על הילדים וילדות שקפצו לים?

(2) חנה ושבעה בניה?

(3) מילה?

(4) ת"ח שמראין בעצמן הל' שחיטה?

(5) ת"ח שממיתין עצמן על דברי תורה?

ח. נח. (רש"י ד"ה דדרעא)

ט. ד' מאות, נח.

י. על בן ובת ר' ישמעאל בן אלישע, נח.

יא. לרב: כתב לו שטר, לשמואל: כתב לו אחריות, נח.

יב. בלוקח שקנה מאיש שקנה מסיקריקון, ולוקח ראשון
אכלה ג' שנים, נח:

יג. ג' שנים, נח:

בגדי פשתן שנמלל ונמתח
הגמ' מספרת, שבוניים בן נוניים שלח לרבי ד' מיני בגדי פשתן
יקרים...

ט. טעותן של פעוטות עד שתות (כגדול)

י. מתנתם של פעוטות

רב ימר: אין מתנתו מתנה

מר בר רב אשי: מתנתו מתנה

הגמ' מספרת שהפכו המחלוקת לרב מרדכי ...

	מטלטלין	גיטין (לישנא א')	גיטין (לישנא ב')	קרקע
תנא קמא	רומז ונרמז	רומז ונרמז	רומז ונרמז	לא מהני כלום
בן בתירא	קופץ ונקפץ	רומז ונרמז	קופץ ונקפץ	לא מהני כלום

ו. הפעוטות מוקחן מוקח, וממכרן מוכר (במטלטלין).

עד כמה

רב יהודה: כבר שית כבר שבע

רב כהנא: כבר שבע כבר תמני

מתניא: כבר תשע כבר עשר

הגמ' מסיקה דלא פליגי, כל חד לפום חורפיה

ז. טעם דמהני (במטלטלין) משום כדי חייו

ח. מאי מלתחה?

יצא לאור ע"י

מערכת יסודי התורה

שע"י התאחדות אברכים דקהל יטב לב דסאטמאר וויליאמסבורג

בנשיאות כ"ק מרן רבינו עמרם שליט"א

718-387-7008 # 250

פקס 718-387-0833

- קול יסודי התורה 718-305-5500 -